

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Olgos Aleksejevos,
V kurso, komercinės teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

Restitucija kaip prievolinis teisių gynbos būdas

Darbo vadovas: lekt. dr. Stasys Drazdauskas
Recenzentas: lekt. dr. Jūratė Truskaitė-Paškevičienė

Vilnius 2011

Turinys

Ižanga	3
1. Restitucijos samprata	5
2. Restitucijos taikymo pagrindai	8
2.1. Sandorio negaliojimas.....	8
2.2. Sutarties nutraukimas.....	12
2.3. Nenugalima jėga (force majeure).....	14
2.4. Turto gavimas neteisėtai arba per klaidą	14
3. Restitucijos santykis su kitais civiliniais gynybos būdais.....	17
3.1. Restitucijos ir vindikacijos santykis.....	18
3.2. Restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo santykis	39
4. Restitucijos būdai.....	50
4.1. Restitucija natūra	50
4.2. Restitucija ekvivalentu pinigais	52
Išvados	55
Santrauka.....	56
Literatūros sąrašas.....	58

Ižanga

Aktualumas. Šiuolaikinėje visuomenėje kiekvienas suinteresuotas asmuo turi teisę kreiptis į teismą, kad būtų apginta jo pažeista ar ginčijama teisė arba įstatymo saugomas interesas. Teisė kreiptis į teismą dėl civilinių teisių gynimo yra konstitucinis principas, įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje.

Tam, kad būtų galima apginti civilines teises, įstatymai nurodo tam tikrus gynybos būdus, kuriuos taikant gali būti pripažintos ir atkurtos pažeistos teisės, taip pat būtų apsaugotos nuo tolesnių gresiančių ar pakartotinių pažeidimų. Todėl teisės doktrinoje yra priimta civilinių teisių gynybos būdais laikyti tam tikrus reikalavimus, reiškiamus vieno asmens, kurio teisės yra pažeistos arba kuriam gresia realus pažeidimo pavojus, kitam asmeniui, kuris pažeidžia teises arba kurio veiksmais gali būti pažeidžiamos teisės. Vienas tokių reikalavimų, kai prašoma atkurti buvusią iki teisės pažeidimo padėtį yra restitucija. Tai prievolinis teisių gynybos būdas, kai šalys grąžinamos į iki sandorio sudarymo buvusią padėtį.

Šis darbas aktualus visų pirma praktiniu lygmeniu. Lietuvos teismų praktika rodo, kad egzistuoja restitucijos ir kitų civilinių teisių gynybos būdų atskyrimo problematika. Žemesnės instancijos teismai dažnai netinkamai kvalifikuoja materialinius teisinius santykius ir taip padaro teisės taikymo klaidų, todėl asmens teisės nėra tinkamai apgintos. Teoriniu lygmeniu egzistuoja daugybė restitucijos sampratų, kurias reikėtų išanalizuoti, nes būtent nuo jų priklauso ir šios temos nagrinėjimo ribos.

Objektas. Magistro darbe nagrinėjama restitucijos samprata, jos taikymo pagrindai bei restitucijos ir vindikacijos bei nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo santykis. Siekiant pateikti sistemišką restitucijos instituto analizę paskutinėje magistro darbo dalyje apžvelgiami restitucijos būdų taikymo pagrindiniai principai.

Tikslai. Šio magistro darbo tikslas apibrėžti restitucijos sampratą Lietuvos teisėje, išanalizuoti jos taikymo pagrindus, įvertinti jos vietą Civilinio kodekso (toliau – CK) sistemoje. Vienas svarbiausių šio tyrimo tikslų yra nustatyti restitucijos ir vindikacijos ir restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo santykį bei nustatyti aiškius šių gynybos būdų atskyrimo kriterijus.

Metodai. Šiame tyrime bus remiamasi sisteminiu, lyginamuoju, teleologiniu, loginiu tyrimo metodais. Pavyzdžiui, sisteminis tyrimo metodas padės nustatyti restitucijos ir vindikacijos

santyki, taip pat restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo santyki. Restitucijos institutas bus sistemiškai analizuojamas su kitais pirmosios, ketvirtosios ir šeštosios CK knygų straipsniais. Lyginamuoju metodu bus analizuojama restitucijos samprata Lietuvoje ir kitose kontinentinės ir bendrosios teisės tradicijos šalyse, tokiu būdu stengiamasi nustatyti kokios valstybės patirtimi rėmėsi Lietuvos CK rengėjas.

Originalumas. Nepaisant to, kad restitucija yra plačiai taikomas civilinės teisės institutas, tačiau Lietuvoje pasigendama detalesnės jo analizės. Tyrimo originalumas taip pat pasireiškia tuo, kad nagrinėjame darbe daugiausia dėmesio skiriama restitucijos ir kitų civilinių gynybos būdų santykiui. Restitucija nagrinėjama ne atskirai, o kartu su vindikacija ir nepagrįstu praturtėjimu ar turto gavimu.

Vienas svarbiausių šio magistro darbo šaltiniu yra Lietuvos Aukščiausioji Teismo praktika, kuria remiantis formuluojama ir nagrinėjamos temos problematika. Iš mokslininkų darbų vertėtų pažymėti Astos Dambrauskaitės monografiją „Sandorio negaliojimo teisinės pasekmės“, kadangi tai vienas iš nedaugelio ir vienas naujausių darbų, kuriame nagrinėjamas restitucijos institutas.

1. Restitucijos samprata

Šiuolaikinės teisės sistemos restitucijos terminą perėmė iš Romėnų teisės, kurioje terminas *restitutio in integrum* formuliariniame procese buvo išskirtinė pretorių teikiama gynybos priemonė. Tais atvejais, kai teisiniai padariniai, atsiradę dėl kokių nors sandorių ar kitų teisinių faktų, patys savaime yra neteisingi ir dėl jų yra nukentėjęs besikreipiantis į pretorių asmuo. Pavyzdžiui, šalis praleido terminą, per kurį turėjo teisę reikalauti apginti pažeistą savo teisę, arba sandoris, dėl kurio ji nukentėjo, buvo sudarytas apgaule ar prievarta. Tokiomis aplinkybėmis buvo teisinga grąžinti šalį į pirmąją, t. y. buvusią iki juridinio fakto, padėtį. Pretoriaus tikslas ir buvo tai padaryti. Kad pretorius galėtų taikyti *restitutio in integrum*, turėjo būti didelė žala (*laesio*) ir svarbių priežasčių (*iusta causa*), dėl kurių šalis negalėjo išvengti faktų, sukėlusių neteisėtų padarinių. Ar priežastys svarbios, sprendė pretorius. Svarbiomis priežastimis pripažinta *minor aetas* (nepilnametystė), *dolus* (apgaulė sudarant sandorį), *error* (esminė klaida), *capitis deminutio* (teisnumo sumažėjimas) ir *iusta absentia* (asmens, patyrusio žalą, nebuvimas). Pretorius, pripažinęs prašymą dėl restitucijos pagrįstu, galėjo grąžinti šalį į ankstesnę padėtį įvairiais būdais. Kartais jis suteikdavo nukentėjusiai šaliai ieškinį arba *exemptio*. Taigi, kad atkurtų ankstesnę padėtį (*restitutio in integrum*), pretorius turėjo taikyti ir kitas gynybos priemones (*stipulationes praetoriae, missio in possessionem, actio praetoria*). Todėl *restitutio in integrum* nebuvo savarankiška pretorių teikiama gynybos priemonė ir materialiosios teisės požiūriu tebuvo tam tikras tikslas, pasiekiamas pretoriui įsikišus¹.

Šiuolaikinėse teisinėse sistemose restitucijos terminas dažniausiai vartojamas apibūdinant negaliojančio sandorio šalių (arba vienos iš jų) grąžinimą į buvusią iki sandorio sudarymo padėtį arba prievoles, kylančias iš kvazisutarčių, pavyzdžiui, be pagrindo įgyto turto ar nepagrįsto praturtėjimo grąžinimą. Kaip pabrėžiama doktrinoje, restitucijos sąvoka turi vis kitokią reikšmę priklausomai nuo srities, kurioje ji vartojama – tai gali paaiškinti, kodėl nėra bendros restitucijos teorijos: restitucija visada priklauso nuo mechanizmo, kurio pasekme ji yra ir dėl to negali paklusti bendram režimui².

¹ NEKROŠIUS I.; NEKROŠIUS, V.; VĖLYVIS, S. *Romėnų teisė*. 2-asis leid. Vilnius: Justitia, 1999, p. 53.

² DAMBRAUSKAITĖ, Asta. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*: monografija. Vilnius: Justitia, 2009, p. 130.

Tarp mokslininkų taip pat nėra bendros nuomonės dėl restitucijos prigimties ir restitucinio reikalavimo savarankiškumo. Apžvelgus skirtingų šalių autorių darbus, galima pastebėti, kad nuomonės skiriasi net ir toje pačioje valstybėje.

S. Morgunovas teigia, kad pozityviosios teisės požiūriu įstatymų nustatytų sandorių sudarymo taisyklių nesilaikymas yra civilinės teisės pažeidimas, už kurį numatyta savita atsakomybė – sandorio anuliavimas, sandorio dalyvių atsakomybės priemone laikant pareigą grąžinti vienas kitam visa, kas įgyta pagal sandorį. Dėl šių priežasčių restitucija laikytina prievoliniu teisiniu santykiu ir tuo pat metu – civilinės atsakomybės už padarytą pažeidimą priemone³.

Taip pat pažymėtina ir D. Tuzovo nuomonė, kuris teigia, kad užsienio šalių civilinėje teisėje nežinomos jokios specialios priemonės pripažinto negaliojančiu sandorio šalims grąžinti į ankstesnę faktinę padėtį – ar svetimas daiktas užvaldytas neteisėtai, ar mokėjimas atliktas per klaidą, ar prievolei vykdyti turėjo įtakos nenugalima jėga, ar atliktas įvykdymas pagal negaliojantį sandorį – visa tai reikšminga tik įgijėjo atsakomybės klausimui spręsti, o kiekvienu iš šių atvejų konkretaus daikto ar konkrečios pinigų sumos, įgijėjo gautos *sine causa*, grąžinimas vykdomas tradicinėmis gynimo priemonėmis – vindikaciniu ir kondikciniu ieškiniu⁴.

Kontinentinės teisės valstybėse restitucija dažniausiai nėra įtvirtinama atskiru skyriumi, o pripažįstant sandorius negaliojančiais ir sprendžiant dėl sandorio negaliojimo pasekmių į pagalbą pasitelkiamos be pagrindo įgyto turto grąžinimo (nepagrįsto praturtėjimo) taisyklės. Pavyzdžiui, Prancūzijoje terminas „restitucija“ vartojamas, kai daiktas grąžinamas savininkui, kuris jo neteko nepagrįstai arba prieš savo valią (pavyzdžiui, daiktas buvo pavogtas arba pamestas), o taip pat ir tais atvejais, kai grąžinama paskola. Savo ruožtu Vokietijoje viskas kas buvo įgyta be teisinio pagrindo išreikalaujama pagal nepagrįsto praturtėjimo taisyklės.

Bendrosios teisės tradicijos sistemose terminas restitucija vartojamas tiek sutartinių santykių srityje, pavyzdžiui, nuostolių atlyginimas pažeidus sutartį, tiek už jos ribų. Restitucijos teisę plačiuoju požiūriu sudaro taisyklės, kurias taikant pinigai ar kitas turtas grąžinami savininkui ar asmeniui, turinčiam teisę tą turtą valdyti; jei vienas asmuo be teisinio

³ *Ibidem*

⁴ ТУЗОВ, Д. Реституция в гражданском праве. Томск, 1999, р. 73.

pagrindo gavo turtą ar pinigų sumą iš kito asmens, jis privalo gražinti jį teisėtam savininkui, kad nebūtų laikomas nepagrįstai praturtėjusiu ar įgavusiu nepagrįstą naudą⁵.

Kalbant apie restitucijos sampratą Lietuvos teisėje, reikėtų pažymėti, kad senajame 1964 m. CK tokios sąvokos, kaip „restitucija“ nebuvo, tačiau, 47 straipsnyje, buvo nurodyta, kad: „kai sandoris negalioja, kiekviena iš jo šalių privalo gražinti kitai šaliai, visa tai, ką ji yra gavusi pagal sandorį, o kai negalima gražinti to, ką yra gavusi, natūra, – atlyginti to vertę pinigais, jeigu įstatyme nenumatytos kitokios sandorio negaliojimo pasekmės“⁶. Taigi įstatymo leidėjas, nors ir tiesiogiai neįtvirtino sąvokos „restitucija“, tačiau savo prasme tai buvo ne kas kita, kaip dvišalė restitucija, kuri pasireiškia gražinant negaliojančio sandorio šalis į *status quo ante*.

Dabartiniame CK įstatymų leidėjas pasirinko kitą kelią, CK šeštoje knygoje įtvirtino atskirą X skyrių „Restitucija“. A. Dambrauskaitė teigia, kad tokio pasirinkimo ištakų veikiausiai reikėtų ieškoti ne kontinentinės Europos valstybių civiliniuose kodeksuose, o bendrosios teisės sistemos šalių praktikoje. Šis skyrius tai Lietuvos teisinės sistemos naujovė⁷. Taigi atrodytų, kad įstatymų leidėjas siekė (galbūt kiek neįprastai, žvelgiant iš kontinentinės Europos teisės pozicijų) išskirti į atskirą teisės sritį restitucijos teisę (angl. – *law of restitution*) taip, kaip ji suprantama Anglijos teisės sistemoje.

Toliau siekiant apibrėžti tai, kaip suprantamas restitucijos terminas Lietuvoje, tikslinga išnagrinėti jos taikymo pagrindus.

⁵ VIRGO, G. *The Principles of the Law of Restitution*. Oxford: Clarendon Press, 1999, p. 3.

⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 1964, Nr. 19 – 138. 47 str.

⁷ *Cit. op 2*, p. 136.

2. Restitucijos taikymo pagrindai

2.1. Sandorio negaliojimas

Pripažintas negaliojančiu, sandoris netenka teisinės galios ir nesukelia tų teisinių padarinių, kurių juo buvo siekiama. Sandorio šalys neprivalo vykdyti tokio sandorio. Taigi sandoris nustoja galioti ir tada kyla restitucijos taikymo klausimas. Minėta, kad pripažintas negaliojančiu sandoris paprastai laikomas negaliojančiu *ab initio* (nuo jo sudarymo momento), t. y. nesukėlusiu jokių teisinių padarinių nuo pat jo sudarymo momento. Taigi tokiu atveju sandoris tam tikru atžvilgiu gali būti laikomas tarsi apskritai nesudarytu⁸. Tačiau, anot V. Mikelėno, sandorio pripažinimas negaliojančiu nepaneigia sandorio, kaip iš tikrųjų įvykusio juridinio fakto, egzistavimo, o paneigia tik jo teisinius padarinius. Šis postulatą paaiškina, kodėl net pripažintas negaliojančiu sandoris sukelia tam tikrų teisinių padarinius, būtent padarinius, susijusius su jo negaliojimu⁹. Tad jeigu negaliojantis sandoris buvo visiškai ar iš dalies įvykdytas (pvz., pirkėjui buvo perduotas turtas pagal negaliojančia pripažintą pirkimo – pardavimo sutartį), sandorį pripažinus negaliojančiu *ab initio*, tarsi išnyksta tokio įvykdymo teisinis pagrindas ir turi būti šalinami tokio sandorio teisiniai padariniai. Todėl logiška išvada, kad tokiu atveju šalys turėtų būti gražinamos į pradinę padėtį, atkuriami prieš sudarant sandorį buvusi padėtis (lot. *status quo ante*). Šio rezultato pasiekama taikant restituciją¹⁰.

CK 1.80 straipsnio 2 dalis bendrosios taisyklės forma įtvirtina pripažinto negaliojančiu sandorio turtinges pasekmes, t. y. numato, kad, kai sandoris negalioja, viena jo šalis privalo gražinti kitai sandorio šaliai visa, ką ji yra gavusi pagal sandorį (restitucija), o kai negalima gražinti to, ką ji yra gavusi, natūra, – atlyginti to vertę pinigais, jeigu įstatymai nenumato kitokių sandorio negaliojimo pasekmių. Šio straipsnio 3 dalis nukreipia į CK šeštosios knygos normas, nustatančias restitucijos taisykles¹¹. Žinoma, jeigu sandoris nebuvo visiškai ar iš dalies įvykdytas, nekils ir restitucijos taikymo klausimas.

⁸ VILEITA, A. *Civilinė teisė*. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2009, p. 366.

⁹ MIKELĖNAS, V., Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje: *Justitia*: 2006, Nr. 4, p. 7.

¹⁰ *Cit. op.* 8, p. 366.

¹¹ DAMBRAUSKAITĖ, Asta. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos: *Jurisprudencija*: 2003, t. 37(29), p. 83.

Iki šiol civilinės teisės doktrinoje, remiantis 1964 m. CK normomis, negaliojančių sandorių turtines pasekmes buvo priimta skirstyti į tris grupes:

1) abiejų sandorio šalių turtinės padėties grąžinimas į pradinę padėtį (abišalė restitucija);

2) vienos sandorio šalies turtinės padėties grąžinimas į pradinę padėtį, o antrosios šalies gauto ar priklausančio gauti turto paėmimas į valstybės pajamas (vienašalė restitucija);

3) abiejų sandorio šalių turtinės padėties neatkūrimas, išieškant iš jų, ką jos yra gavusios arba kas priklausė gauti pagal sandorį, į valstybės pajamas (restitucija neleidžiama).

Istoriškai apžvelgiant restitucijos instituto raidą Lietuvos teisėje, reikia pabrėžti, kad šiuo metu galiojančiame CK pagaliau išdrįsta atsisakyti civilinei teisei nebūdingos funkcijos – negaliojančio sandorio šalių turto išieškojimo į valstybės pajamas, t. y. iš esmės jo konfiskavimo. 1964 m. CK 48 straipsnis numatė galimybę negaliojančio sandorio, sudaryto turint akivaizdžiai priešingą visuomenės interesams tikslą, atveju į valstybės pajamas išieškoti visa tai, ką šalys yra gavusios pagal sandorį (esant abiejų šalių tyčiai ir sandorį įvykdžius abiem šalims), o esat tik vienos iš šalių tyčiai – jos gautą turtą perduoti antrajai šaliai, o tai, ką antroji, šalis buvo gavusi, išieškoti į valstybės pajamas. Kadangi civilinė teisė yra privatinės teisės dalis ir jos normos negali būti baudžiamosios, dabar galiojantis CK nebenustato konfiskacijos, o neteisėtų sandorių objektus (daiktus, pinigus ir pan.) galima konfiskuoti pagal administracinės arba baudžiamosios teisės nuostatas¹².

Taigi šiuo požiūriu naujasis CK, o tiksliau jame įtvirtintos restitucijos taisyklės, palyginus su anksčiau galiojusiomis, yra šiuolaikiškesnės, atitinkančios civilinės teisės reguliavimo metodus.

Restitucija gali būti dvišalė ir vienašalė. Dvišalė restitucija taikoma pripažinus negaliojančiais: juridinio asmens teisnumui prieštaraujantį sandorį (CK 1.82 str. 4 d.), neveiksnaus fizinio asmens sudarytą sandorį (CK 1.84 str. 3 d.), alkoholiniais gėrimais arba narkotinėmis medžiagomis piktnaudžiaujančio fizinio asmens sudarytą sandorį (CK 1.85 str. 2 d.), tariamąjį sandorį (CK 1.86 str. 2 d.), savo veiksmų reikšmės negalėjusio suprasti fizinio asmens sudarytą sandorį (CK 1.89 str. 2 d.), suklydus sudarytą sandorį (CK 1.90 str.), sandorį, sudarytą nesilaikant įstatyme nurodytos jo formos (CK 1.93 str. 5 d.). Nors CK nėra

¹² *Ibidem*

tiesiogiai nustatyta, tačiau dvišalė restitucija, taikytina ir tada, kai pripažįstamas negaliojančiu įgaliojimus viršijusio atstovo sudarytas sandoris (CK 1.92 str.). Kai negalioja imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujantis sandoris (CK 1.80 str.)¹³, dvišalė restitucija taip pat taikytina, jeigu įstatymai nenurodo kitokių teisinių padarinių (pvz., imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujančio sandorio objektas gali būti konfiskuotas pagal administracinės ar baudžiamosios teisės normas). Dvišalė restitucija gali būti taikoma, kai negalioja gerai moralei ir viešajai tvarkai prieštaraujantis sandoris, jeigu jos taikymas neprieštaruja imperatyvioms įstatymo normoms ar gerai moralei (CK 1.81 str. 3 d.).

Jeigu sudarytas sandoris pripažintas negaliojančiu dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo, realaus grasinimo, taip pat dėl šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi ar susiklosčiusių sunkių aplinkybių (CK 1.91 str.), antroji šalis privalo grąžinti nukentėjusiajam visa, ką ji yra gavusi pagal sandorį, o kai to negalima grąžinti, – atlyginti to vertę pinigais (CK 1.91 str. 2 d.). Taigi šiuo atveju yra taikoma vienašalė restitucija, t. y. į pradinę padėtį grąžinama tik sąžininga (nukentėjusioji) sutarties šalis, o nesąžininga sutarties šalis pagal negaliojantį sandorį neturi ko nors gauti. Pavyzdžiui, vienoje naujausių šių metų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje¹⁴, kurioje kasatorius pripažintas nesąžiningu, nes piktavališku susitarimu su ieškovo atstovu sudarė teismo negaliojančią pripažintą ilgalaikės rangos sutartį, teisėjų kolegija konstatavo, kad kasatoriui tenka CK 1.92 straipsnio 2 dalyje nustatytos vienašalės restitucijos taikymo neigiami turtiniai padariniai. Taikant vienašalę restituciją pagal CK 1.91 straipsnio 2 dalį, piktavališkai veikusiam nesąžiningam asmeniui siekiama apriboti galimybę turėti bet kokios naudos iš jo tokio pobūdžio veiksmų. Iš jo turi būti paimta visa, kas jam perduota pagal įvykdytą ir negaliojančią pripažintą sandorį. Tokia yra CK 1.91 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos vienašalės restitucijos esmė. Nurodytoje teisės normoje nenustatyta, kad nesąžiningai sandorio šaliai iš kitų asmenų būtų grąžinama tai, ką jiems yra perdavęs neteisėtai veikęs, t. y. piktavališką susitarimą sudaręs asmuo. Sutarties,

¹³ Kasacinio teismo praktikoje pripažįstama, kad, panaikinus administracinį aktą dėl prieštaravimo imperatyviesiems įstatymo normoms, turi būti taikoma restitucija (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. gruodžio 1 d. nutartis byloje *Lietuvos jėzuitų provincija v. UAB „Diagnostikos poliklinika“ ir kt.*, bylos Nr. 3K-3-662/82004; 2006 m. gegužės 15 d. nutartis byloje *T. N. S. v. J. N. ir kt.*, bylos Nr. 3K-3-328/2006; 2007 m. birželio 5 d. nutartis byloje *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Vilniaus apskrities viršininko administracija ir kt.*, bylos Nr. 3K-3-149/2007). Taigi, administracinio akto panaikinimas dėl prieštaravimo imperatyviesiems įstatymo normoms sukelia tuos pačius padarinius kaip ir pripažinus sandorį niekiniu. Pripažinęs sandorį niekiniu, teismas *ex officio* turi išspręsti restitucijos klausimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006m. sausio 3 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Autokurtas“ v. Lietuvos kariuomenė*, bylos Nr. 3K-7-4/2006; 2009 m. lapkričio 26 d. nutartis byloje *Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras v. Švenčionių rajono savivaldybės administracija ir kt.*, bylos Nr. 3K-3-532/2009).

¹⁴ LAT CBS 2011 m. sausio 31 d. nutartis c. b. *UAB „Tefire“ v. UAB „Lakis“*, Nr. 3K-3-22/2011, kat. 21.4.2.7.

pagal įstatymą priskiriamos nuginčijamų sutarčių kategorijai, pripažinimas negaliojančia yra santykinio sutarčių negaliojimo atvejis, kuris skirtas sąžiningo asmens privatiems interesams apginti (CK 6.225 straipsnio 3 dalis, 6.227 straipsnio 3 dalis). Toliau teismas pažymėjo, kad CK 1.91 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto specialaus vienašalės restitucijos esmė yra piktavališkai veikusiam nesąžiningam asmeniui apriboti galimybę turėti bet kokios naudos iš jo nesąžiningų veiksmų. Dėl to pagal nurodytą teisės normą iš tokio asmens turi būti paimta viskas, kas jam perduota pagal įvykdytą ir negaliojančiu pripažintą sandorį. Toks asmuo negali būti visiškai ar iš dalies atleidžiamas nuo nesąžiningai įgytų lėšų ar daiktų grąžinimo (*fraus et dolus nemini patrocinari debent*). Taip pat nesąžiningas santykių dalyvis negali tikėtis pasilikti bet kokias jam sąžiningos sutarties šalies perduotas lėšas ar jų dalį. Priešingu atveju, t. y. pritaikius vienašalę restituciją ne visa apimtimi, bet tik iš dalies, piktavališkai veikusi šalis iš savo nesąžiningų veiksmų gautų naudos, o tai neatitiktų CK 1.91 straipsnio 2 dalyje nustatytos vienašalės restitucijos tikslo ir paneigtų bendruosius teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principus, kad iš neteisės negali atsirasti teisė.

Atkreiptinas dėmesys, kad, kaip jau buvo minėta, šiuo atveju įstatymas nenurodo, kas konkrečiai nutinka nukentėjusios šalies iš kaltos šalies gautam įvykdymui (turtui ar kt.). CK nereikalauja konfiskuoti nesąžiningos šalies įvykdymo (ar to ką ji turėjo įvykdyti), tačiau tai nereikia, kad toks įvykdymas negali būti konfiskuojamas, jeigu šitai nustato kiti įstatymai (pvz., Baudžiamasis kodeksas). Vienašalė restitucija taip pat galima pripažinus sandorį negaliojančiu dėl jo prieštaravimo viešajai tvarkai ar gerai moralei. Pavyzdžiui, sudarant sandorį buvusi sąžininga, t. y. nežinojusi ir neturėjusi žinoti jį prieštaraujant viešajai tvarkai ar gerai moralei, šalis nesant, CK 1.81 straipsnio 3 dalyje nurodytų aplinkybių, turėtų būti grąžinta į pradinę padėtį, o būtent kita šalis jai turėtų grąžinti tai, ką iš jos gavo, o kai to negalima grąžinti, – atlyginti to vertę pinigais¹⁵.

Yra atveju, kai restitucija negali būti taikoma. Taip yra tada, kai sandoris negalioja dėl prieštaravimo viešajai tvarkai ar gerai moralei (CK 1.81 str. 2 d.) ir abi šalys žinojo ar turėjo žinoti apie tai. Šiuo atveju nesąžiningos šalys neturėtų gauti jokios naudos iš negaliojančio sandorio. Tačiau įstatymas leidžia taikyti vienašalę ar dvišalę restituciją, kai sandoris negalioja pagal CK 181 straipsnio 1 dalį, jeigu jos taikymas neprieštarauja imperatyvioms įstatymų normoms ar gerai moralei, t. y. kai nebuvo pasiektas viešajai tvarkai ar geros

¹⁵ *Cit. op. 2*, p. 367.

moralės normoms prieštaraujančio sandorio tikslas, o viešosios teisės normos nenustato tokio sandorio šalims turtinių sankcijų (CK 181 str. 3 d.).

Svarbu pažymėti, kad teismai, tenkindami ieškininius reikalavimus dėl sandorių pripažinimo negaliojančiais, privalo taikyti CK 47-51, 53-58 str. numatytas sandorio negaliojimo pasekmes (abišalę arba vienašalę restituciją). Šie teismo veiksmai neatskiriami nuo teismo sprendimo dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu, todėl negali būti vertinami kaip išėjimas už pareikštų ieškininių reikalavimų ribų netgi tuomet, kai šalys savo ieškininiuose ar priešieškininiuose pareiškimuose to neprašė¹⁶. Tai reiškia, kad teismas, sprenddamas klausimą dėl sandorio negaliojimo, dėl restitucijos išsprendžia *ex officio*.

2.2. Sutarties nutraukimas

CK 6.222 straipsnyje numato restitucijos taikymą sutarties nutraukimo atveju. Šio straipsnio pirmoji dalis numato: „Kai sutartis nutraukta, šalis gali reikalauti grąžinti jai viską, ką ji yra perdavusi kitai šaliai vykdydama sutartį, jeigu ji tuo pat metu grąžina kitai šaliai visa tai, ką buvo iš pastarosios gavusi. Kai grąžinimas natūra neįmanomas ar šalims nepriimtinas dėl sutarties dalyko pasikeitimo, atlyginama pagal to, kas buvo gauta, vertę pinigais, jeigu toks atlyginimas neprieštarauja protingumo, sąžiningumo ir teisingumo kriterijams“¹⁷. Sutartis paprastai yra nutraukiama po sutarties sudarymo praėjus ilgesniam ar trumpesniam laikui. Neretai, iki sutartis nutraukiama, viena ar net abi šalys jau yra ją iš dalies įvykdžiusios. Tokiais atvejais reikia nuspręsti ir dėl dalinio įvykdymo likimo. Šio straipsnio pirmojoje dalyje šalims suteikiama teisė sutarties nutraukimo atveju reikalauti grąžinti tai, kas buvo perduota kitai šaliai vykdant sutartį, kol ji nutraukiama. Taigi nutraukus sutartį taikoma dvišalė restitucija. Tačiau ši norma yra dispozityvi, todėl nutraukdamos sutartį savo susitarimu šalys gali nustatyti ir kitokius sutarties nutraukimo padarinius¹⁸. Taigi siekiant atkurti tarp sutarties šalių buvusią pusiausvyrą, jos turi galimybę pasinaudoti šiuo gynybos būdu arba ne, pabrėžtinai skirtumas, kad sutarties negaliojimo atveju teismas nepriklausomai nuo šalių valios išsprendžia restitucijos klausimą, kaip jau buvo minėta, *ex officio*.

¹⁶ LAT Teisėjų senato 1997 m. birželio 13 d. nutarimas Nr. 5 „Dėl įstatymų, reguliuojančių teismo sprendimo priėmimo ir išdėstymo tvarką, taikymo teismų praktikoje“ 5 p. 2 pastr.

¹⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262. 6.222 str. 1 d.

¹⁸ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso šeštosios knygos komentaras*. 1-asis leid. Vilnius: Justitia, 2009. Pirmas tomas. p. 299.

6.222 straipsnio 2 dalyje yra specialioji norma, taikoma, kai nutraukiama tęstinio vykdymo, pavyzdžiui, ilgalaikės paslaugų sutartis. Tokiais atvejais sutarties vykdymas susijęs su daugeliu veiksmų. Todėl to, kas jau įvykdyta prieš nutraukiant sutartį, išreikalauti nebegalima – galima reikalauti gražinti tik tai, kas buvo perduota nutraukus sutartį. Pavyzdžiui, jeigu nutraukiant rangos sutartį dalis darbų jau atlikta, užsakovas privalo sumokėti rangovui atlyginimą už prieš nutraukiant sutartį atliktus darbus (CK 6.658 str.). Tačiau už dalį įvykdymo pinigine kompensacija gali būti ir nepriteisiama, jeigu toks atlyginimas prieštarautų sąžiningumo, protingumo ar teisingumo principams. Pavyzdžiui, užsakovas rangovui sumokėjo avansu už tam tikrus darbus. Tačiau rangovas laiku atliko tik dalį darbų, bet nekokybiškai. Užsakovas buvo priverstas nutraukti sutartį ir sudaryti naują su kitu rangovu tiems patiems darbams atlikti iš naujo. Tokiu atveju užsakovas turi teisę išieškoti iš rangovo pastarajam sumokėtą avansą, tačiau neprivalo mokėti jam už atliktus darbus, nes jie nekokybiški¹⁹.

Apie restitucijos taikymą taip pat kalba dar vienas CK 6 knygos straipsnis, reglamentuojantis dovanojimo panaikinimą. 6.472 straipsnio 3 dalis nustato: „Kai dovanojimas panaikinamas, apdovanotasis privalo gražinti dovanotą turtą, jeigu jis dovanojimo panaikinimo metu yra išlikęs, dovanotojui pagal šios knygos normas, reglamentuojančias restituciją“²⁰. Pažymėtina, kad dovanojimo sandorio panaikinimas ir restitucijos taikymas priklauso nuo sąlygų, numatytų to paties straipsnio 1 ir 2 dalyje, o tai būtent yra tokie atvejai, kai apdovanotasis pasikėsina į dovanotojo ar jo artimųjų giminaičių gyvybę ar tyčia juos sunkiai sužaloja, taip pat kai, atsižvelgiant į dovanos pobūdį, dovanojimo sutarties šalių asmenines savybes ir jų tarpusavio santykius, apdovanotasis atlieka prieš dovanotąjį tokius veiksmus, kurie yra neabejotinai griežtai smerktini geros moralės požiūriu, dovanotojas taip pat turi teisę kreiptis į teismą dėl dovanojimo panaikinimo, jeigu apdovanotasis su jam dovanotu turtu, turinčiu dovanotojui didelės neturtinės reikšmės, elgiasi taip, kad kyla reali to turto žuvimo grėsmė.

Taigi kiekvienu konkrečiu atveju teismas spęs dėl nurodytų sąlygų teisėtumo ir nuo to priklausys sutarties nutraukimas ir restitucijos taikymas. Tačiau, kai dovana buvo buitinio pobūdžio ir nedidelės vertės, aukščiau nurodytos taisyklės netaikomos.

¹⁹ *Ibidem*

²⁰ *Cit. op.* 17, 6.472 str. 3 d.

2.3. Nenugalima jėga (*force majeure*)

CK 6.145 straipsnio 1 dalyje numatytas dar vienas restitucijos taikymo pagrindas t. y. restitucija taikoma tada, kai prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*). Pagal CK 6.212 straipsnyje pateiktą nenugalimos jėgos apibrėžtį tai yra aplinkybės, kurių sutarties šalis negalėjo kontroliuoti bei protingai numatyti sutarties sudarymo metu, ir kad negalėjo užkirsti kelio šių aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimui. Taip pat pateikiamas sąrašas aplinkybių, kurios nelaikomos nenugalima jėga (*force majeure*): nenugalima jėga nelaikoma tai, kad rinkoje nėra reikalingų prievolei vykdyti prekių, sutarties šalis neturi reikiamų finansinių išteklių arba skolininko kontrahentai pažeidžia savo prievoles. Tokį patį apibrėžimą taip pat pateikia UNIDROIT principų 7.1.7 straipsnis. Nenugalima jėga taip pat apibrėžiama Jungtinių Tautų konvencijoje dėl tarptautinio prekių pirkimo – pardavimo sutarčių 79 straipsnyje. Numatytomis aplinkybėmis šalys atleidžiamos nuo tolesnio sutarties vykdymo ir taikoma dvišalė restitucija (tokiu atveju, jei yra šalių suinteresuotumas ją taikyti), jeigu tik viena šalis yra įvykdžiusi prievolę, o kita – ne, tokiu atveju taikoma vienašalė restitucija.

Jeigu aplinkybė, dėl kurios sutarties įvykdyti neįmanoma, laikina, šalis atleidžiama nuo sutarties vykdymo tik tam laikotarpiui. Tokiu atveju gali neprireikti taikyti restitucijos. Žinoma kiekvienu konkrečiu atveju svarbus kriterijus – šalies suinteresuotumas, t. y. ar konkrečiu atveju šalis dar nėra praradusi suinteresuotumo sutarties vykdymu. Siekiant palengvinti šios normos taikymą, rekomenduotina šalims sutartyje numatyti laikotarpį, kurį turi trukti tos aplinkybės, tam, kad jos būtų pripažintos *force majeure* ir šalys būtų atleidžiamos nuo civilinės atsakomybės už jos neįvykdymą.

CK 6.212 straipsnio 3 dalyje numatyta šalių pareiga per protingą terminą informuoti kitą šalį apie *force majeure* aplinkybių atsiradimą bei jų įtaką sutarties įvykdymui.

2.4. Turto gavimas neteisėtai arba per klaidą

Šie du restitucijos pagrindai numatyti CK 6.145 straipsnio 1 dalyje. Pasak CK komentaro autorių, pirmasis pagrindas – tai vindikacija, reglamentuojanti turto išreikalavimą iš svetimo neteisėto valdymo, o antrasis – nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas.

Detaliau apie vindikaciją ir nepagrįstą praturtėjimą ar turto gavimą bus kalbama kituose šio darbo skyriuose.

Apžvelgus restitucijos taikymo pagrindus, akivaizdu, jog CK įtvirtintas restitucijos terminas gali būti suprantamas plačiuoju požiūriu, t. y. visi įtvirtinti pagrindai ir kiekvienas iš jų atskirai gali būti vadinamas restitucija, tačiau atsižvelgiant į tai, jog kai kuriose specialiose normose yra įtvirtinti savarankiški restitucijos pavadinimai, pavyzdžiui, vindikacija ir nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas, belieka pasakyti, kad siauruoju požiūriu restitucija gali būti vadinama tik taikant kai kuriuos pagrindus, t. y. sandorio pripažinimo negaliojančiu *ab initio* atvejais, sutarties nutraukimo atveju ar dovanojimo panaikinimo atveju. Taigi susiduriame su tokia situacija, kai restitucijos sąvoka Lietuvos teisėje gali būti suprantama plačiai ir siaurai, kas tam tikrais atvejais sukelia teisinio neaiškumo situacijas.

Pirma, neaiškumą sukelia pagrindų apibrėžimui vartojama terminija. Turima galvoje, tai, jog restitucijos taikymo pagrindu įvardijamas atvejis, kai asmuo turtą gavo per klaidą. CK komentaro autoriai, kaip jau buvo anksčiau minėta, šį specialųjį restitucijos atvejį vadina turto įgijimu be pagrindo, kuris reglamentuojamas CK 6.237 straipsnyje. Tuo tarpu minėtame straipsnyje jau vartojama formuluoatė „tyčia ar dėl neatsargumo“.

Antra, keistai atrodo tai, jog įstatymo leidėjas, įtvirtinęs atskirą restitucijos skyrių, jame neišvardino baigtino restitucijos pagrindų sąrašo. Taigi šiuo metu CK be 6.145 straipsnyje nurodytų pagrindų restitucijos taikymo galimybės numatytos 6.222 straipsnyje sutarties nutraukimo atveju, 6.472 straipsnyje, kuris reglamentuoja dovanojimo panaikinimą, bei 1.80 straipsnyje, kuriame numatytas imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujančio sandorio negaliojimas.

Trečia, atsižvelgiant į visus restitucijos taikymo pagrindus, belieka konstatuoti, kad restitucija plačiuoju požiūriu apima ir prievolinius, ir daiktinius teisinius gynybos būdus, todėl restitucijos skyriaus vieta prievolių teisės šeštoje knygoje kiek diskutuotina.

Toliau šiame darbe restitucijos sąvoka vartojama siauruoju požiūriu.

Lietuvos teismų praktikoje ir doktrinoje restitucija dažniausiai suprantama dviem prasmėmis: pirma, kaip negaliojančio sandorio pasekmė ir antra, kaip prievolinis teisinis gynybos būdas. CK 1.138 straipsnio 2 dalis nustato civilinių teisių gynybos būdą: „Civilines teises įstatymo nustatyta tvarka gina teismas, neviršydamas savo kompetencijos, atkurdamas buvusių iki teisės pažeidimo padėtį“²¹. Todėl asmuo, pasitelkdamas restituciją ir prašydamas

²¹ *Ibidem*, 1.138 str. 2 d.

atkurti iki teisės pažeidimo buvusią padėtį taip gali apginti savo teises ar teisėtus interesus. Žinoma, kiekvienu konkrečiu atveju restitucijos taikymas yra priklausomas nuo to, ar yra minėtieji restitucijos taikymo pagrindai, ar ne.

Jau pradiniame šio tyrimo etape nesunku pastebėti glaudų restitucijos normų ryšį su kitais tiek daiktiniais, tiek prievolintais teisiniais gynybos būdais (CK 1 knygos 80 straipsnio 4 dalis nustato, kad restitucija vykdoma atsižvelgiant į sąžiningų trečiųjų asmenų interesus, 6 knygos 150 straipsnis reglamentuoja restitucijos atveju su turto priežiūra susijusių išlaidų atlyginimą ir nukreipia į 4 knygos normas ir t.t.), tą taip pat patvirtina ir gausi teismų praktika, todėl restitucijos, kaip prievolinio teisinio gynybos būdo nagrinėjimas neįmanomas be kitų, su ja glaudžiai susijusių institutų.

3. Restitucijos santykis su kitais civiliniais gynybos būdais

Kiekvienas asmuo manydamas, kad jo teisės ar teisėti interesai yra pažeidžiami, gali kreiptis į teismą. Teisminės gynybos prieinamumo principas tiesiogiai susijęs su Civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 13 straipsnyje nustatytu dispozityvumo principu. Šis principas reiškia, kad asmuo, manantis, jog jo teisės pažeistos, tik pats sprendžia, ar ginti pažeistą teisę ir kokį pažeistų teisių gynimo būdą pasirinkti, t. y. asmuo, suformuluodamas ieškinio pagrindą ir dalyką, nustato teismo nagrinėjimo objektą ir ribas. Teismas, vykdydamas savo pareigą teisingai išspręsti bylą, nustatyti subjektinės teisės pažeidimą ir ją ginti (CPK 2 straipsnis), privalo, neperžengdamas asmens ieškiniu nustatytų ribų, išskyrus įstatymų nustatytas išimtis, išsamiai, visapusiškai ir objektyviai ištirti ir įvertinti konkrečios bylos faktus, atskleisti bylos esmę ir sprendimu nustatyti, ar pareiškusio ieškinį asmens teisės, įstatymu saugomi interesai pažeisti ir koku teisiniu būdu jie ginti.

Restitucija suteikia galimybę asmeniui atkurti iki teisės pažeidimo buvusią padėtį ir taip apginti savo teises ar teisėtus interesus. Tačiau atkurti buvusią iki teisės pažeidimo padėtį įmanoma įvairiais teisiniais mechanizmais, pavyzdžiui, taikant restituciją, vindikaciją, nepagrįstą praturtėjimą, todėl teismų praktikoje pasitaiko nemažai atvejų, kai besikreipiantysis į teismą asmuo ar pats teismas netinkamai kvalifikuoja materialinius teisinius santykius. Todėl būtina nustatyti šių teisinių mechanizmų santykį. Toliau bus nagrinėjamas restitucijos ir vindikacijos bei restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo santykis.

3.1. Restitucijos ir vindikacijos santykis

Analizuojant Lietuvos teismų praktiką restitucijos klausimais susiduriama su vindikacijos ir ieškinio dėl sandorio negaliojimo ir restitucijos taikymo atskyrimo problema. Pirmiausia vertėtų paminėti šių dviejų reikalavimų teisinę prigimtį. Kaip jau buvo minėta šio darbo pirmoje dalyje, restitucija jau buvo žinoma Senovės Romos teisėje. Tais laikais *interdictum restitutio* buvo ypatingai svarbi pretorinės gynybos priemone, kuria šalys buvo gražinamos į pirminę padėtį ir tokiu būdu buvo atkuriamas teisingumas. Vėliau, klasikinės teisės laikotarpiu, restitucijos samprata pasikeitė ir buvo suprantama kaip savanoriškas teisės pažeidėjo daikto gražinimas jo savininkui. Tai paaiškinama tuo, kad nagrinėjamu laikotarpiu daikto savininkas negalėdavo išreikalauti jam nuosavybės teise priklausančio daikto reiškiant vindikacinį reikalavimą, kadangi formularinio proceso tvarka savininkui buvo priteisiama piniginė suma, o negražinamas daiktas. Taigi galima teigti, kad iki Justiniano kodifikacijos vindikacija buvo arbitražinis ieškiny: teisėjas reikalavė, kad neteisėtas valdytojas gražintų ginčijamą daiktą ieškovui (siūloma savanoriška restitucija), o jeigu jis tokio siūlymo atsisakydavo, neteisėtas valdytojas turėdavo sumokėti tam tikrą sumą ir jis tapdavo ginčijamo daikto savininkas. Šiuo atveju ieškovas priesaika nustatydavo, kokią sumą jam privaloma išmokėti²².

Šiandien situacija kitokia: abu pirmiau nurodyti gynybos būdai yra savarankiški ir vienas nuo kito nepriklausomi. Tą ne kartą pabrėžė Lietuvos Aukščiausiasis Teismas²³. Šių civilinių teisinių gynybos būdų savarankiškumą įtakoja visų pirma jų prigimtis. Vindikacinis ieškiny reglamentuojamas daiktinės teisės normomis – tai daiktinis teisinis reikalavimas. Restitucija reglamentuojama prievolių teisės normomis, reikalavimas taikyti restituciją yra prievolinis teisinis reikalavimas. Tai reiškia, kad vindikacinis reikalavimas gali būti nukreiptas prieš bet kurį trečiąjį asmenį, neteisėtai valdantį savininko daiktą, tai atspindi pats terminas „daiktinė teisė“, kuris reiškia, kad teisė, siejama veikia su daiktu, o ne su konkrečiu asmeniu, nors iš tiesų daiktinė teisė yra ne teisė į daiktą, o daiktinės teisės turėtojo teisė, siejama su visais asmenimis, t. y. laisvai, neatsižvelgiant į kitus asmenis, valdyti daiktą ar juo naudotis ir teisė iš visų reikalauti, kad nebūtų trukdoma įgyvendinti daiktinę teisę.

²² СИНИЦЫН, С.А. Виндикация, реституция и кондикция: проблемы соотношения : *Законодательство*: 2003. N. 8, p. 1.

²³ Žr. pvz. LAT CBS 2010 m. rugpjūčio 6 d. nutartį c. b. *J. B. v. M. J. Š., A. V., J.Š.*, Nr. 3k-3-356/2010, kat. 25.3, 30.12.1; 41.

Todėl daiktinės teisės dar vadinamos absoliučiomis, t. y. teisėmis, siejamomis su bet kuriuo asmeniu. Kitaip tariant, daiktinės teisės galima pareikšti bet kuriam asmeniui. Šiuo atžvilgiu daiktinės teisės yra žmogaus teisinio santykio su asmeniu forma, o prievolinės teisės yra asmens teisinio santykio su asmeniu forma²⁴. Prievoliųjų reikalavimų negalima pareikšti asmeniui su kuriuo nėra susijęs prievoliniai teisiniais santykiais.

Visgi vertėtų sutikti su V. Mikelėno nuomone, kuris teigia, kad nors pagrindiniai civilinės teisės institutai – daiktinė ir prievolių teisė – glaudžiai susiję, tačiau yra nemažai ir juos skiriančių požymių. Žinoti daiktinės ir prievolių teisės skirtumus ir atriboti šiuos civilinės teisės institutus svarbu ne tik teoriniu, bet ir praktiniu požiūriu. Netinkamai kvalifikavus tarp asmenų susiklosčiusius santykius, galima padaryti esminių klaidų sprendžiant ginčus dėl teisės. Be to, nepaisant prievolių ir daiktinės teisės skirtumų ir jų tarpusavio ryšio, galima padaryti ir kitokių klaidų, pavyzdžiui, daiktinė teisė, kaip savarankiškas institutas, gali būti visai ignoruojama²⁵. Tačiau aptarti skirtumai nereiškia, kad jų niekas nesieja. Bendrumo yra ir to negalima pamiršti. Štai V. Mikelėnas kaip panašumą išskiria didelę prievoliųjų teisinių ir daiktinių teisinių pažeistos teisės gynybos būdų priklausomybę. Pavyzdžiui, restitucija, kaip prievolinis teisinis pažeistos teisės gynybos būdas, dažniausiai taikomas pripažįstant sandorius negaliojančiais. Tačiau restitucijos taikymo ribas nustato daiktinė teisė²⁶.

Kaip minėta, reikšdamas vindikacinį reikalavimą, savininkas turi teisę išreikalauti savo daiktą iš svetimo neteisėto valdymo. K. Sklovskis teigia, kad neteisėtas valdymas atsiranda visų pirma dėl neteisėto sandorio. Savininkas gali susigrąžinti daikto valdymą restitucijos būdu, jei jis ir buvo šio sandorio šalimi, arba vindikacijos keliu, jeigu daiktas perėjo daugiau nei per vieną sandorį ir savininkas paskutinio sandorio šalimi nebuvo²⁷.

Taigi, neteisėto valdymo pagrindas dažniausiai yra neteisėtas sandoris. Neteisėtu valdytoju pripažįstamas ir asmuo, kuris iš pradžių daiktą valdė teisėtu pagrindu, bet vėliau tas pagrindas išnyko²⁸. Pažymėtina, kad tokiais atvejais, kai teisėtas pagrindas yra, o vėliau išnyksta, gali būti ir sandorio negaliojimo pripažinimas, kuriuo pagrindu anksčiau asmuo yra įgijęs daiktą. Tad sandorio panaikinimas ir pripažinimas negaliojančiu sukelia situacijas, kai valdymas tampa neteisėtas ir daikto savininkas įgyja teisę išsireikalauti savo daiktą.

²⁴ MIKELĖNAS, V. *Prievolių teisė*: Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 2002, p. 42.

²⁵ *Ibidem*, p. 40-41.

²⁶ *Ibidem*

²⁷ СКЛОВСКИЙ, К. И. *Применение гражданского законодательства о собственности и владении. Практические вопросы*. Москва: Статут, 2004, p. 31.

²⁸ MIKELĖNAS, V. Vindikacija ir jos taikymas. *Justitia*, 2005, Nr. 1 (55), p. 4.

Neteisėtas sandoris sukelia pasekmes, kurias numato CK 1.80 straipsnio 2 dalis, sukėlusi diskusiją dėl restitucijos ir vindikacijos santykio. Pagal K. Sklovskio teiginį, jei asmuo gauna daiktą ne tiesiogiai iš savininko, tada daiktas išreikalaujamas tik vindikacijos keliu, o ne taikant restituciją (CK 4.95 str.), nes restitucijos santykiai gali susiklostyti tik tarp negaliojančio sandorio šalių (CK 1.80 str. 2 d.). Atrodytų, tokios taisyklės suformavimas yra ganėtinai aiškus ir praktikoje neturėtų sukelti didesnių problemų atribojant šių institutų taikymą. Vis dėl to svarbu išnagrinėti Lietuvos teismų praktiką šiuo klausimu.

Pozicija dėl restitucijos ir vindikacijos santykio bene pirmą kartą buvo išdėstyta dar 1997 metų birželio 13 dienos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarime Nr. 9. Šio nutarimo aprobavimo dalykas buvo ribotos vindikacijos taikymo galimybė sprendžiant ginčą dėl pirkimo – pardavimo sutarties pripažinimo negaliojančia²⁹. Nutarime buvo nurodyta, kad civilinėse bylose dėl pirkimo – pardavimo sutarties teisėtumo (dėl šio sandorio pripažinimo negaliojančiu) sprendžiama, ar nuosavybės teisės perleidimas ir įgijimas buvo teisėti ar neteisėti. Teismui pripažinus tokį sandorį negaliojančiu, priklausomai nuo sandorio negaliojimo pagrindo, taikoma ar netaikoma abišalė arba vienašalė restitucija. Pripažinto negaliojančiu sandorio abi šalys arba viena iš jų pagal civilinio įstatymo nuostatas gražinamos į buvusią iki sandorio sudarymo padėtį, t. y. taikoma vienašalė arba dvišalė restitucija, o ne vindikacija. Vindikacijos atveju savininkui gražinamas individualiais požymiais apibrėžtas daiktas. Po pirkimo – pardavimo sutarties pripažinimo negaliojančia, pardavėjui gražinamas parduotas turtas, o pirkėjui – sumokėti pinigai, t. y. taikoma abišalė restitucija (1964 m. CK 47 str. ir 143 str.). Šioje byloje ieškovė M. Bieliauskienė prašė įpareigoti atsakovą Klaipėdos teritorinį valstybinį inventorizavimo, projektavimo ir paslaugų biurą įregistruoti jos ir investicinės akcinės bendrovės „Žemaitijos monopolis“ parduotuvės pirkimo – pardavimo sutartį. Atsakovas atsisakė tai padaryti motyvuodamas tuo, kad „Žemaitijos monopolis“ neturi teisės perleisti minėtos nuosavybės, kadangi ją yra įkeitęs Lietuvos taupomajam bankui bei Lietuvos akciniam inovaciniam bankui kreditų gražinimui užtikrinti. Apie parduotuvės įkeitimus pirkėjai nebuvo pranešta. Apylinkės ir apygardos teismai sprendimais M. Bieliauskienės ieškinį patenkino, o trečiųjų asmenų su savarankiškais reikalavimais (nurodytų bankų) ieškinius atmetė. Įkeitimo sutartis buvo pripažinta negaliojančia dėl tam tikrų įstatymo nuostatų nesilaikymo, o M. Bieliauskienės ieškiny su patenkintais, pripažįstant ją sąžininga įgijėja, nes ji nežinojo ir negalėjo žinoti, kad IAB

²⁹ LAT Teisėjų senato 1997 m. birželio 13 d. nutarimas Nr. 9.

„Žemaitijos monopolis“ neturėjo teisės perleisti ginčijamų pastatų. Kasaciniu skundu tretieji asmenys prašė panaikinti žemesnių instancijų sprendimus. Kasacinis teismas minėtus sprendimus panaikino, o bankų ieškinį patenkino ir suformulavo minėtą teisės taikymo ir aiškinimo taisyklę.

Minėtas teismo išaiškinimas vis dėlto neišsprendė problemos. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas būtinybę skirti vindikacinį reikalavimą nuo reikalavimo taikyti restituciją nuolat pabrėžia ir vėlesnėje savo praktikoje. Vienoje tokių bylų ieškovė Ž. Kitova kreipėsi į teismą nurodydama, kad 1993 m. balandžio 9 pirkimo – pardavimo sutartimi įsigijo butą. Vėliau sužinojo, kad šis butas buvo parduotas D. Miknevičiūtei, kuri įkeitė šį butą S. Ščelkunovui už jo suteiktą 8 800 Lt paskolą. Sutartu laiku šios paskolos negrąžinus minėtas butas buvo parduotas varžytinėse ir jį už 6 500 Lt įsigijo G. Karalius, kuris vėliau kreipėsi į teismą dėl ieškovės iškeldinimo. Šioje byloje teisėjų kolegija konstatavo, kad nagrinėjant bylas, susijusias su sandorių pripažinimu negaliojančiais, svarbu nustatyti prievolių teisės ir daiktinės teisės santykį. Vienas iš sandorio negaliojimo padarinių, taip pat prievolių teisinių pažeistos teisės gynimo būdų yra restitucija. Tačiau restitucija gali ir turi būti taikoma atsižvelgiant į daiktinės teisės nuostatas, nes asmuo, įgijęs daiktą pagal sandorį, taip pat tampa jo savininku. Taigi restitucija yra daikto išreikalavimas iš vieno asmens ir jo perdavimas kitam asmeniui, o tai reiškia, kad ji galima tik tais atvejais, kai tai leidžia daiktinė teisė. Atvejai kai restitucija yra galima ir daiktinės teisės prasme, yra numatyti senojo CK 143 straipsnio 1 ir 3 dalyse. Tuo tarpu 1964 m. CK 143 str. 2 dalis neleidžia taikyti restitucijos. Bylos nagrinėjimo metu 1964 m. CK dar nenumatė normos, kurioje būtų tiesiogiai įtvirtinta trečiųjų asmenų apsauga.

Antra vertus, restitucija, kaip prievolinis teisinis pažeistos teisės gynimo būdas, yra galimas tik tada, jeigu šalis sieja prievoliniai teisiniai santykiai. Jeigu šalių prievoliniai teisiniai santykiai nesieja, tai restitucijos klausimas apskritai negali kilti, o daiktas iš kito asmens gali būti išreikalaujamas tik pagal 1964 m. CK 143 straipsnio taisyklę, t. y. savininko teisės tokiais atvejais ginamos daiktiniais teisiniais, o ne prievoliniais teisiniais pažeistos teisės gynimo būdais. Pažymėtina, kad nagrinėjamoje byloje ieškovė nebuvo ir nėra prievoliniuose santykiuose su atsakovu G. Karaliumi. Todėl ginčo butas iš G. Karaliaus galėjo būti išreikalaujamas tik 1964 m. CK 143 straipsnio nustatyta tvarka, o ne taikant

restituciją. Tačiau 1964 m. CK 143 straipsnio 2 dalis nenumatė galimybės išreikalauti daiktą iš asmens, įsigijusio jį varžytinėse³⁰.

Pažymėtina, kad šioje byloje teismas taip pat paminėjo dar vieną reikšmingą aspektą, kad 1964 m. CK 143 straipsnio 2 dalies norma, neleidžianti išieškoti daiktą iš jį varžytinėse įsigijusio asmens, nereiškia, kad turtą prieš savo valią praradusio asmens teisės neginamos. Šiuo atveju tokio asmens teisių negalima apginti daiktiniais teisiniais pažeistos teisės gynimo būdais, tačiau galima ir privalu jas apginti kitais pažeistų teisių gynimo būdais, tokiais kaip, reiškiant ieškinį dėl žalos atlyginimo asmeniui, dėl kurio kaltės asmuo prarado turtą prieš savo valią.

Kitoje 2000 m. lapkričio 15 d. nutartyje³¹ ieškovė nurodė, kad jos sūnus, pasinaudodamas suklastotais įgaliojimais, kuriais ji ir jos vyras įgaliojo sūnų valdyti ir tvarkyti visą jų turtą, pardavė tėvui priklausiusį butą, o buto pirkėjas jį įkeitė suteiktos paskolos gražinimui užtikrinti. Kadangi įgaliojimai buvo suklastoti ir jos šeimai priklausantis butas užvaldytas apgaule, ieškovė prašė visus nurodytus sandorius pripažinti negaliojančiais. Teismas patenkino ieškinį. Suklastoti įgaliojimai buvo pripažinti negaliojančiais remiantis 1964 m. CK 40 ir 47 straipsniais. Pirkimo – pardavimo sutartį teismai pripažino negaliojančia nuo jos sudarymo momento kaip sudarytą neįgalioto ją sudaryti asmens. Pripažinęs buto pirkimo – pardavimo sandorį negaliojančiu nuo jo sudarymo momento, teismai laikė, kad pirkėjas pagal šią sutartį nėra buto savininkas ir įkeisti buto negalėjo. Dėl to ir buto įkeitimo sutartis buvo pripažinta negaliojančia nuo jo sudarymo momento. Kasacinis teismas palikdamas žemesniųjų instancijų teismų priimtus sprendimus, konstatavo, kad „pripažinus įgaliojimus negaliojančiais, ginčo pirkimo – pardavimo sutartis taip pat negali būti laikoma teisėta, nes sudaryta neįgalinto asmens. Todėl teismai pagrįstai ir teisėtai pripažino buto pirkimo – pardavimo sutartį negaliojančia nuo jos sudarymo momento ir taikė restituciją, grąžindamas šalis į padėtį, buvusią iki sandorio sudarymo momento“. Kasatorius (buto pirkėjas) teigė, kad ginčo dalykas šioje byloje buvo ne buto pirkimo – pardavimo sutarties pripažinimas negaliojančia, o turto išreikalavimas iš svetimo neteisėto valdymo, t. y. turėjo būti sprendžiami nuosavybės teisės gynimo, o ne prievolių teisės klausimai. Atsakydamas į šį kasacinio skundo argumentą, kasacinis teismas pasisakė ir dėl vindikacijos taikymo šioje byloje: „restitucija turi būti taikoma atsižvelgiant į daiktinės teisės nuostatas, nes asmuo, įgijęs daiktą pagal sandorį, taip pat tampa savininku. Šiuo atveju restitucija yra

³⁰ LAT CBS 2000 m. spalio 30 d. nutartis c. b. *Ž. Kitova v. A. Kitova ir kt.* Nr. 3K-3-1096/2000, kat. 42.

³¹ LAT CBS 2000 m. lapkričio 15 d. nutartis c. b. *J. C. v. A. C., V. Š. Ir V. Č.*, Nr. 3K-31202/2000, kat. 42.

daikto išreikalavimas iš vieno asmens ir perdavimas kitam asmeniui ir taikyti ją galima tik tais atvejais, kada tie atvejai yra numatyti 1964 m. CK 143 straipsnio 1 ir 3 dalyse, ir tik tada, kai šalis sieja prievoliniai teisiniai santykiai. (...) Neįgalinto asmens, veikiančio prieš atstovaujамųjų valią, sudarytas sandoris laikytinas turto praradimu be savininko valios. (...) Todėl teismai, nustatę daiktinės teisės ir prievolių teisės santykį, teisingai taikė restituciją reglamentuojančias teisės normas³². Šiuo atveju painiojami du dalykai – restitucija tarp negaliojančio sandorio šalių ir vindikacija iš trečiojo asmens. Kasacinio teismo teisėjų kolegijai apskritai nereikėjo pasisakyti dėl vindikacijos, nes šioje byloje buvo sprendžiamas pirkimo – pardavimo sutarties pripažinimo negaliojančia klausimas – ieškovė (ir jos vyras) buvo to sandorio šalis (nors ir atstovaujama sūnaus, veikusio pagal suklastotą įgaliojimą), todėl turėjo būti taikoma restitucija tarp negaliojančio sandorio šalių³³. Tokios pozicijos laikytasi, pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. lapkričio 26 d. nutartyje³⁴.

Šioje byloje notarė buvo patvirtinusi įgaliojimą įgaliojimą, pagal kurį ieškovas A. B. įgaliojo savo sutuoktinę atsakovę Z. B. valdyti, tvarkyti bei disponuoti jiems bendrosios jungtinės nuosavybės teise priklausančiu turtu – žemės sklypu. Atsakovė Z. B., veikdama už save ir savo sutuoktinį, t. y. ieškovą A. B., pagal nurodytą įgaliojimą, kitos notarės patvirtinta pirkimo–pardavimo sutartimi pardavė jiems bendrosios jungtinės nuosavybės teise priklausiusį sodo sklypą atsakovams S. ir V. L. už 5000 Lt. 2004 m. pagal ieškovo pareiškimą atsakovei iškelta baudžiamoji byla, ir įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, peržiūrėtu apeliacine bei kasacine tvarka, Z. B. pripažinta kalta pagal BK straipsnius dėl ieškovo paso pagrobimo, dėl ieškovo parašo įgaliojime suklastojimo, dėl suklastoto dokumento – įgaliojimo panaudojimo sudarant sodo žemės sklypo pirkimo–pardavimo sutartį, o nukentėjusiojo A. B. civilinis ieškinys perduotas spręsti civilinio proceso tvarka.

Teisėjų kolegija konstatavo, kad CK 4.96 straipsnis – daiktinės teisės savininko teisių apsaugos ir gynimo instituto norma, reglamentuojanti savininko teisę išreikalauti daiktą iš sąžiningai jį įgijusio asmens, t. y. tokio, kuris nežinojo ir neturėjo žinoti, kad jam daiktą perleidžiantis asmuo neturėjo teisės to daikto perleisti. Sistemine CK 1.80 straipsnio 2–4 dalių, 6.145 ir 6.153 bei 4.96 straipsnių analizė leidžia daryti išvadą, kad CK 4.96 straipsnis taikomas tais atvejais, kai ginčo objektu esantis daiktas yra perleistas trečiajam asmeniui, kurio su buvusiu daikto savininku nesieja prievoliniai teisiniai santykiai, t. y. kai nurodyti

³² LAT CBS 2000 m. lapkričio 15 d. nutartis c. b. *J. C. v. A. C., V. Š. Ir V. Č.*, Nr. 3K-3-1202/2000, kat.42.

³³ *Cit. op.* 2, p. 319.

³⁴ LAT CBS 2007 m. lapkričio 26 d. nutartis c. b. *A. B. v. Z. B., S. L., V. L.*, Nr. 3K-3-509/2007, kat. 21.1; 30.9.2; 30.1.12.1.

asmenys nėra sandorio, kuriuo perleistas tas daiktas, šalys. Jeigu daiktas nėra perleistas pagal kitą sandorį trečiajam asmeniui, tiesioginio sandorio šalių ginčas dėl teisės į daiktą sprendžiamas pagal sandorių negaliojimą ir sandorių negaliojimo pasekmes reglamentuojančias teisės normas (CK 1.80 straipsnio 2, 3 dalys, 6.145–6.152 straipsniai).

Teisėjų kolegija konstatavo, kad, sprendžiant sandorio šalių ginčą dėl jų sudaryto sandorio pripažinimo negaliojančiu, vadovaujamosi prievolių teisės nustatytais taisyklėmis ir sąlygomis (CK 1.80 straipsnio 2, 3 dalys, 6.145–6.152 straipsniai). Daiktinės teisės normos, reglamentuojančios daikto išreikalavimą iš sąžiningo įgijėjo, taikomos tais atvejais, kai daiktas buvo perleistas trečiajam asmeniui pagal kitą sandorį (CK 1.80 straipsnio 4 dalis, 4.96 straipsnis, 6.153 straipsnis). Tai yra taikoma restitucija.

Nagrinėjamu atveju ieškovas ginčijo žemės sklypo, kuris priklausė jam ir jo sutuoktinei bendrosios jungtinės nuosavybės teise, pirkimo–pardavimo sutartį, sudarytą jo sutuoktinės, veikusios už save ir už ieškovą, pagal notariškai patvirtintą šio įgaliojimą. Pagal bendrąją atstovavimo civiliniuose santykiuose taisyklę tas, kuris veikia per atstovą, veikia pats (*qui fact per alium facit per se*). Taigi ginčo atveju ieškovas yra ginčijamos pirkimo–pardavimo sutarties šalis, nors jis šia tapo sutuoktinei neteisėtai gavus jo įgaliojimą veikti jo vardu, disponuojant bendrąja jungtine nuosavybe buvusiu ginčo žemės sklypu. Dėl to ieškovas, siekdamas susigrąžinti nurodytą žemės sklypą nuosavybėn, pagrįstai pareiškė prievolinį teisinį reikalavimą, prašydamas pripažinti šio sklypo perleidimo sandorį negaliojančiu ir taikyti restituciją, o ne daiktinį teisinį (vindikacinį) reikalavimą dėl ginčo turto išreikalavimo iš svetimo neteisėto valdymo (CK 4.95 straipsnis), nes ginčo žemės sklypas nebuvo perleistas pagal kitą sandorį trečiajam asmeniui. Dėl to, kad nagrinėjamu atveju ieškovas ir atsakovai S. ir V. L. yra ginčijamo sandorio šalys (pardavėjas ir pirkėjai), bylą nagrinėję teismai neturėjo pagrindo taikyti CK 4.96 straipsnio, reglamentuojančio savininko teisę išreikalauti savo daiktą iš sąžiningo įgijėjo, kurio su daikto savininku nesieja prievoliniai santykiai. Dėl ieškovo reikalavimo grąžinti jam ginčo nekilnojamąjį turtą turi būti sprendžiama vadovaujantis sandorių pripažinimo negaliojančiais ir restitucijos taikymo taisyklėmis, o ne pagal daiktinės teisės nustatytas taisykles.

Taigi dvi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bylos su panašiomis faktinėmis aplinkybėmis, tačiau teisėjų kolegijų argumentacija išsiskyrė. Teismų pozicija dėl restitucijos ir vindikacijos santykio, kai sutartis yra sudaryta neįgalio to atstovo pagal schemą: asmuo A yra atstovas, B – atstovaujamas. A nėra įgaliojamas, tačiau parduoda turtą asmeniui C. B turi teisę paduoti ieškinį su prašymu pripažinti sutartį negaliojančia ir taikyti restituciją, nes B ir

C yra sandorio šalys, kurias sieja prievoliniai teisiniai santykiai (pirkimo – pardavimo sutartis). Antroje nutartyje pažymėtas svarbus aspektas: „tas, kas veikia per atstovą, laikoma, kad veikia pats“, tai reiškia, kad A ir B yra viena sandorio šalis, o C (turto pirkėjas) – kita. Mūsų nuomone, reikėtų pritarti antrosios nutarties argumentams.

Lietuvos teisės doktrinoje taip pat atkreiptinas dėmesys į vindikacijos ir restitucijos santykį. Pripažinus sandorius negaliojančiais, taikoma restitucija kaip prievolinis teisinis pažeistos teisės gynimo būdas. Tačiau kadangi prievoliniai teisiniai ir daiktiniai teisiniai pažeistos teisės gynimo būdai yra priklausomi vieni nuo kitų, tai, kaip nurodoma doktrinoje ir teismų praktikoje, restitucijos taikymo ribas nustato daiktinė teisė. Tokį teiginį reikėtų patikslinti, kadangi restitucijai, kuri taikoma tik pripažinto negaliojančiu sandorio šalims, daiktinės teisės normos neturi įtakos (išskyrus CK 6 knygos normas, kurios nukreipia į CK 4 knygos normas dėl su turto priežiūra susijusių išlaidų atlyginimo). Apie ribas, kurias restitucijai nustato daiktinė teisė, galime kalbėti tik tais atvejais, kai negaliojančio sandorio dalyku buvęs daiktas jau perleistas tretiesiems asmenims. Tik tokiu atveju būtų tikslu teigti, kad restitucija galima tiek, kiek ją leidžia daiktinė teisė, ir kad daiktą, buvusį pripažinto negaliojančio sandorio dalyku, galima išsireikalauti tik CK 4.96 straipsnio 1, 2 ir 3 dalyse numatytais atvejais³⁵. Šį teiginį taip pat iliustruoja ir teismų praktika, pavyzdžiui, 2007 m. spalio 22 d. nutartyje teisėjų kolegija pasisakė dėl CK 1.5, 1.80 ir 4.96 straipsnio santykio. Kasacine tvarka buvo konstatuota, kad pripažinus sandorį negaliojančiu *ab initio* turi būti sprendžiama dėl restitucijos taikymo. Restitucija yra prievolinis teisinis pažeistų teisių gynimo būdas. Tai reiškia, kad jis taikomas asmenims, kuriuos sieja prievoliniai teisiniai santykiai. Tokiuose santykiuose yra turto pirkimo – pardavimo sutarties šalys, taip pat ir turto pardavimo be varžytinių sutarties šalys. Šio sandorio šalys yra: pardavėjas – skolininkas, atstovaujamas pardavimą vykdančio antstolio; pirkėjas – asmuo, įgyjantis turtą. Pripažinus pardavimo be varžytinių aktą negaliojančiu *ab initio* atsiranda sandorio negaliojimo pasekmė – restitucija (CK 1.80 straipsnio 2 dalis). Minėta, kad restitucija yra prievolinis teisinis teisių gynimo būdas, todėl sandorio šalių gražinimas į pirmykštę padėtį vykdomas pagal prievolines teisės taisykles ir sąlygas (CK 1.80 straipsnio 3 dalis). Tai reiškia, kad vykdam restituciją tarp pripažinto negaliojančiu sandorio šalių netaikomos daiktinės teisės normos, reglamentuojančios daikto išreikalavimą iš sąžiningo įgijėjo (CK 1.80 straipsnio 3, 4 dalys). Iš to išplaukia, kad, pripažinus pardavimo be varžytinių aktą negaliojančiu, sprendžiama dėl

³⁵ *Cit. op 2*, p. 320.

restitucijos taikymo tarp šalių (CK 6.145 straipsnis) ir nesprenžiamą dėl vindikacijos sąlygų ir įgijėjo sąžiningumo pagal vindikacijos sąlygas³⁶.

Toje pačioje byloje teisėjų kolegija taip pat pasisakė dėl to, kad sąžiningumo principas taikant restituciją yra teisiškai reikšmingas sprendžiant klausimą dėl restitucijos šalių tarpusavio interesų balanso (CK 145 straipsnio 2 dalis), bet ne kaip turto įgijėjo žinojimas ar galėjimas žinoti apie pardavimo sąlygas ir aplinkybes (CK 4.96 straipsnio 1 dalis). Kaip teigia V. Mikelėnas, sąžiningumas yra bendrasis civilinės teisės principas ir jis taikomas visoms prievolėms be išimčių. Taigi pareiga elgtis sąžiningai yra sudedamasis prievolės turinio elementas. Ši pareiga nustatyta abiem šalims ir šis principas taikomas visoms prievolinio santykio stadijoms – nuo pat prievolės atsiradimo iki jos pasibaigimo (CK 6.4 straipsnis)³⁷. Tačiau tai nereiškia, kad šį principą turėtume suprasti sąžiningo įgijėjo kontekste, kuris yra kita sandorio šalis, o ne trečiasis asmuo, kuriam yra perduotas daiktas.

Teismų praktikoje dažnai pabrėžiama, kad vadovaujantis CK 6 knygos taisyklėmis turi būti taikoma restitucija, o ne vykdoma vindikacija. Restituciją reglamentuojančios normos tiesiogiai gina sąžiningo trečiojo asmens interesus (CK 6.153 straipsnis). Tačiau šios normos prasme trečiasis asmuo – tai asmuo, kuris įgijo turtą iš varžytinėse turtą įgijusio asmens. Šioje byloje sprendžiama dėl restitucijos taikymo sandorio dalyviams, nedalyvaujant trečiajam asmeniui. Turtą turi varžytinėse jį įgijęs asmuo, o ne trečiasis asmuo, todėl CK 6.153 straipsnis netaikomas, nes jis nepažeistas³⁸. Minėtoje byloje teismas pažymi, kad trečiasis asmuo yra tas, kuris susijęs su viena iš sandorio šalių, bet nėra to sandorio šalis. Nepaisant to, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato išaiškinimas buvo pateiktas dar 1997 metais, restitucijos ir vindikacijos santykis pripažįstant sandorį negaliojančiu sukeldavo problemų ir toliau. Šiame nutarime buvo nurodyta, kad civilinėse bylose pripažinus pirkimo – pardavimo sandorį negaliojančiu, taikoma abišalė ar vienašalė restitucija, o ne vindikacija. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. gegužės 3 d. nutartimi³⁹, buvo konstatuotas nukrypimas nuo šios teisės aiškinimo praktikos. Byloje ieškovas UAB „Grūdarna“ sutartimi buvo įsipareigojusi Finansų ministerijai be jos leidimo neparduoti ilgalaikio turto. Vis dėlto sutartis buvo pažeista, o turtas parduotas UAB „Nuntia“. UAB „Grūdarna“ prašė pripažinti negaliojančią šio turto pirkimo – pardavimo sutartį, kaip neatitinkančią įstatymo reikalavimų

³⁶ LAT CBS 2007 m. spalio 22 d. nutartis c. b. *M. B. v. Z. J.* Nr. 3K-3-413/2007, kat. 129.2; 41.

³⁷ *Cit. op* 24, p. 192-193.

³⁸ LAT CBS 2008 m. lapkričio 17 d. nutartis c. b. *bankrutuojanti V. B. individuali įmonė v. N. D., UAB „Eldermonta“, UAB DK „PZU Lietuva“*, Nr. 3K-3-565/2008, kat. 129.19.2; 126.5; 30.10; 41; 114.11.

³⁹ LAT CBS 2002 m. gegužės 3 d. nutartis c. b. *bankrutuojanti UAB „Grūdarna“ v. UAB „Nuntia“*, Nr. 3K-3-634/2002, kat. 25.8.1, 36.4.

ir taikyti abišalę restituciją. Žemesnių instancijų teismai ieškinio netenkino ir pripažino, kad ieškovas veikė be leidimo ir sudarė įstatymų reikalavimų neatitinkantį sandorį, tačiau to nepakanka, kad būtų galima taikyti abišalę restituciją. Anot teismų „Grūdtarna“ veikė nesąžiningai, o, jeigu būtų taikoma restitucija, būtų reikėję šį turtą išreikalauti iš sąžiningo igijėjo, kuris teisėtai igijo nuosavybę ir įstatymo nustatyta tvarka ją įregistravo. Taigi nagrinėjamu atveju teismai atsisakė taikyti restituciją atsižvelgdami į sąžiningo igijėjo apsaugos taisykles. Tokia pozicija akivaizdžiai klaidinga, nes, kaip jau buvo minėta, sąžiningumas vertinamas tik tuo atveju, kai turtas perėjo trečiajam asmeniui. Sąžiningo igijėjo apsauga neapima kitos sandorio šalies. Kasacinio teismo teisėjų kolegija vis dėlto konstatavo, kad civilinėse bylose dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu, kai turtas pagal kitą sandorį nėra perleistas trečiajam asmeniui, yra sprendžiamas nuosavybės teisės pasibaigimo (pardavėjui) ir atsiradimo (pirkėjui) teisėtumo klausimas bei pagal įstatymą taikoma arba netaikoma restitucija, o 1964 m. CK 143 straipsnio nuostatos dėl vindikacijos tokiu atveju netaikomos. Konstatavus, kad teismai netinkamai taikė 1964 m. CK 47 ir 143 straipsnius ir nukrypo nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisės aiškinimo praktikos, jų sprendimai buvo panaikinti ir byla gražinta pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš naujo.

Tačiau 2003 m. Lapkričio 19 d. ši byla vėl buvo nagrinėjama Lietuvos Aukščiausiajame Teisme⁴⁰. Apygardos teismas ieškinį patenkino. UAB „Grūdtarna“ ir UAB „Nuntia“ sudarytą sutartį pripažino negaliojančia ir taikė dvišalę restituciją. Nekilnojamą turtą gražino UAB „Grūdtarna“ nuosavybei, o UAB „Nuntia“ iš UAB „Grūdtarna“ priteisė 200 000 litų. Tačiau Apeliacinis teismas naują sprendimą panaikino ir konstatavo, kad atsakovas UAB „Nuntia“ privalo būti laikomas sąžiningu trečiuoju asmeniu iš kurio turtas negali būti išreikalautas. Teismas pažymėjo, kad atsakovas nebuvo Finansų ministerijos ir UAB „Grūdtarna“ sudaryto sandorio šalis, todėl yra laikomas sąžiningu trečiuoju asmeniu. Kasacinis teismas paliko galioti apeliacinės instancijos teismo sprendimą. Tačiau pažymėtina, kad teismo motyvai ir argumentai labai nenuoseklūs, viena vertus, teismas konstatuoja, kad išreikalauti turto negalima iš atsakovo dėl to, kad nepaneigta sąžiningumo prezumpcija, o kita vertus, teismas remiasi ir CK 6.145 straipsnio 2 dalimi, kuri taikytina tais atvejais, kai restitucija iš principo būtų galima, tačiau teismas įgyvendina teisę savo nuožiūra keisti restitucijos būdą arba apskritai jos netaikyti, nes restitucijos atveju labai pablogėtų atsakovo UAB „Nuntia“ turtinė padėtis.

⁴⁰ LAT CBS 2003 m. lapkričio 19 d. nutartis c. b. *bankrutuojanti UAB „Grūdtarna“ v. UAB „Nuntia“*; Nr. 3K-3-1118/2003, kat. 15.2.1.1; 25.8.

Apibendrinant reikėtų pasakyti, kad pritartina tai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicijai, kuria ieškinys buvo grąžintas nagrinėti pirmajai instancijai.

Teismų dažnai nepakankamai tiksliai atskiriamas vindikacinis reikalavimas nuo reikalavimo pripažinti sandorius negaliojančiais. Restitucijos ir vindikacijos santykio klausimas buvo sprendžiamas nutartyje⁴¹, kurioje ieškovas nurodė, kad po tėvo mirties 1974 m. paveldėjo ir savo vardu įregistravo gyvenamąjį namą, tačiau 1990 m. teismo sprendimu šis namas buvo pripažintas bešeimininkiu turtu ir perduotas valstybės nuosavybėn. 1992 m. Savivaldybė šiame gyvenamajame name esančius du butus pardavė atsakovėms. Viena jų savo dalį 1995 m. padovanojo seseriai. 1997 m. teismo tvarka buvo panaikintas 1990 m. teismo sprendimas dėl turto pripažinimo bešeimininkiu. Ieškovas prašė pripažinti negaliojančiomis visas ginčo butų pirkimo – pardavimo sutartis ir išreikalauti turtą iš atsakovių neteisėto valdymo. Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai ieškinį atmetė, ir patenkino priešieškinį dėl atsakovių pripažinimo sąžiningomis butų įgijėjomis. Kasacinis teismas sprendimus paliko nepakeistus. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos nuomone, šiuo atveju buvo svarbu nustatyti, kokį reikalavimą pareiškė ieškovas: daiktinį teisinį (vindikaciją) ar prievolinį teisinį (sandorio pripažinimo negaliojančiu). Ieškovas prašė pripažinti sandorius negaliojančiais ir išreikalauti pagal sandorius perleistą turtą iš svetimo neteisėto valdymo, t. y. taikyti vindikaciją. Kasacinis teismas nurodė, kad reiškiant vindikacinį reikalavimą nuosavybės teisė ginama daiktinėmis teisinėmis gynimo priemonėmis, kurios absoliutus pobūdis leidžia savininkui vindikacinį reikalavimą pareikšti daiktą valdančiam asmeniui, neginčijant vindikuojamo daikto įgijimo pagrindo. Tokiu atveju savininkas privalo įrodyti įstatymo numatytas sąlygas, kuriomis jis prarado daiktą, bei paneigti įstatyme įtvirtintą įgijėjo sąžiningumą, tada jis gali atgauti savo daiktą natūra. Pripažinus sandorį negaliojančiu, turi būti taikoma restitucija. Kasatorius buvo neteisus teigdamas, kad iš esmės pasikeitė sąžiningų įgijėjų teisių gynimo reglamentavimas ir dabar atsakovai, pasinaudodami bylos vilkinimu, užtikrino savo teisių gynimą. Tiek 1964 m. redakcijos, tiek 2000 m. redakcijos CK gina sąžiningų įgijėjų teises ir riboja galimybes išreikalauti iš jų turtą natūra, nes prievolinės teisės normos turi būti taikomos atsižvelgiant į daiktinės teisės reikalavimus. Vis dėlto lieka neaišku, koks reikalavimas – daiktinis ar prievolinis buvo pareikštas, ir kaip pareikštą reikalavimą kvalifikavo bylą nagrinėję teismai. Pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuluojamą teismų praktiką asmuo, net ir

⁴¹ LAT CBS 2003 m. gegužės 7 d. nutartis c. b. *V. T. v. D. B., J. U. Ir kt.*, Nr. 3K-3-569/2003, kat. 15.2.1.1, 25.8.1.

nebūdamas sandorio šalimi, turi teisę kreiptis į teismą, prašydamas pripažinti sandorį negaliojančiu, jei sudarytas sandoris pažeidžia jo teises ar teisėtus interesus. Teismai ieškinį atmetė (pripažino, kad sutartys yra galiojančios), teigė, kad notariškai patvirtintos sutartys sudarytos su savivaldybe, kuri turtą buvo įgijusi sprendimo dėl turto pripažinimo bešeimininkiu pagrindu, pirkėjos tapo turto savininkėmis nuo pirkimo – pardavimo sutarčių įregistravimo momento. Pirmosios instancijos teismo nuomone, turto išreikalavimas iš tokio įgijėjo galimas tik laikantis 1964 m. CK 142, 143 ir 146 straipsnių reikalavimų, ir ankstesnis daikto savininkas, norėdamas išreikalauti turtą iš kito asmens valdymo, turi įrodyti, kad įgijėjas yra nesąžiningas. Teismo nuomone, nepaisant to, kad panaikintas sprendimas dėl turto pripažinimo bešeimininkiu, nepaneigus atsakovių sąžiningumo prezumpcijos, nėra pagrindo pripažinti negaliojančiomis sutartis ir išreikalauti iš jų turtą. Apylinkės teismas taip pat pažymėjo, kad, prašydamas pripažinti sutartis negaliojančiomis 1964 m. CK 47 straipsnio pagrindu, ieškovas nenurodė, kokie ginčijami sandoriai neatitinka įstatymų reikalavimų. Palikus galioti sutartis, reiškia, kad butą įgiję asmenys yra teisėti valdytojai. O vindikaciniu ieškiniu daiktas yra išreikalaujamas iš svetimo *neteisėto* valdymo (CK 4.95 str.). Todėl sąžiningumo prezumpcijos paneigimas netenka prasmės, nes daiktas gali būti išreikalautas tik tada, kai valdymas yra neteisėtas. Nagrinėjamu atveju teismas lyg konstatuoja tai, kad pripažinus valdytojo nesąžiningumą, tai bus pagrindas spręsti dėl valdymo neteisėtumo.

Apeliacinės instancijos teismas pažymėjo, kad ieškovas daugiau nei dvidešimt metų nesirūpino savo nuosavybe, todėl namas buvo pripažintas bešeimininkiu ir nuosavybės teisę į šį namą įgijo jame gyvenantys asmenys, o patenkinus ieškinį būtų pažeisti šių asmenų interesai. Atkreiptinas dėmesys, kad restitucijos taisyklės numato galimybę pakeisti restitucijos būdą arba jos netaikyti, todėl sandoriai turėjo būti pripažinti negaliojančiais, kaip sudaryti asmens neturėjusio teisės perleisti turto. Šiuo atveju taip pat kyla klausimas ar ta aplinkybė, kad savininkas savo turtą prarado priėmus sprendimą dėl turto pripažinimo bešeimininkiu, gali būti vertinama kaip turto praradimas prieš savo valią, t. y. kaip aplinkybė, kuri leistų išreikalauti turtą net iš sąžiningų įgijėjų (pagal 1964 m. CK 143 straipsnio 1 dalį).

2007 m. birželio 18 d. byloje⁴², kurioje ieškinyms buvo pareikštas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro pavaduotojo ginant viešąjį interesą, Lietuvos apeliacinis teismas pripažino negaliojančia ginčo nekilnojamųjų daiktų teisinę registraciją profesinės sąjungos

⁴² LAT CBS 2007 m. birželio 18 d. nutartis c. b. *Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro pavaduotojas v. Lietuvos švietimo darbuotojų profesinė sąjunga, UAB „Tertius“, UAB „Stenrosus“, G. D.*, Nr. 3K-7-229/2007, kat. 30.3; 30.12.1.

vardu, pripažino negaliojančiomis pirkimo – pardavimo sutartį (ir perdavimo priėmimo aktą), sudarytą tarp profesinės sąjungos ir pirmojo pirkėjo ir dar dvi viena po kitos sudarytas pirkimo – pardavimo sutartis, taikė restituciją tarp visų sandorio šalių, pirkėją pagal paskutinę pirkimo – pardavimo sutartį įpareigojo perduoti ginčo nekilnojamuosius daiktus valstybei. Kasacinis teismas vertindamas byloje pareikštų reikalavimų teisinę prigimtį, nutartyje nurodė, kad „ieškovas prašė pripažinti sandorius negaliojančiais ir išreikalauti pagal juos perleistą turtą iš svetimo neteisėto valdymo, t. y. taikyti vindikaciją (pareiškė daiktinį teisinį reikalavimą). Reiškiant vindikacinį reikalavimą, nuosavybės teisė ginama daiktinėmis teisinėmis gynimo priemonėmis, kurių absoliutus pobūdis leidžia savininkui pareikšti vindikacinį reikalavimą tiesiai daiktą valdančiam asmeniui, neginčijant vindikuojamo daikto įgijimo pagrindo. Tokiu atveju savininkas privalo įrodyti įstatyme nustatytas sąlygas, kuriomis jis prarado daiktą, bei paneigti įstatyme įtvirtintą įgijėjo sąžiningumo prezumpciją, tada jis gali atgauti savo daiktą natūra“. Minėtu atveju buvo pareikšti ir prievoliniai ir daiktiniai reikalavimai, tačiau bendrai reikalavimas įvardijamas, kaip daiktinis. Kasacinis teismas nieko nepasakė dėl to, kad Apeliacinis instancijos teismas pripažino visus sandorius negaliojančiais, nepaisant to, konstatuojamoje dalyje kasacinis teismas teigė, kad vindikacinis reikalavimas gali būti reiškiamas tiesiogiai daikto valdytojui. Vis dėlto pažymėtina, kad reiškiant ieškinį tiesiogiai reikės įrodyti asmens valdymo neteisėtumą, kas bus neįmanoma, jeigu sandoris liks galioti. Doktrinoje⁴³ yra pabrėžiama, kad vindikacinį reikalavimą kaip absoliutaus pobūdžio gynimo būdą savininkas gali panaudoti prieš kiekvieną asmenį, kuris neteisėtai valdo savininkui priklausantį daiktą; ieškovas turi įrodyti, kad kitas asmuo jo turtą valdo be teisinio pagrindo, t. y. turi įrodyti valdymo neteisėtumą. Manytina, kad būtų tinkamiau laikytis 1998 m. rugsėjo 28 d. UAB „Sverida“ byloje⁴⁴ suformuluotos pozicijos, jog vindikuojant sandoris turi būti pripažintas negaliojančiu, kad valdymas būtų laikomas netekusiu teisinio pagrindo. Tai, žinoma, nepaneigia to fakto, kad vindikacinis reikalavimas yra absoliutaus pobūdžio ir gali būti reiškiamas tiesiogiai daiktą valdančiam asmeniui. Sandorio negaliojimas tik patvirtins vieną iš būtinų vindikacinio reiklavimo sąlygų, t. y. tai, kad daiktas yra valdomas neteisėtai.

Bylos fabuloje minimos trys viena po kitos sudarytos sutartys. Tačiau išplėstinės teisėjų kolegijos teigimu užtenka pripažinti pirmąją sutartį negaliojančia (CK 6.307 straipsnio 1

⁴³ *Cit. op.* 28, p. 2-3.

⁴⁴ LAT CBS 1998 m. rugsėjo 28 d. nutartis c. b. *Alytaus rajono apylinkės vyriausiasis prokuroras v. UAB „Sverida“ ir kt.*, Nr. 3K-122, kat. 42.

dalyje nustatytu pagrindu – pardavėjui nepriklausančio daikto pardavimas). Šiuo pagrindu gali būti reiškiamas vindikacinis reikalavimas. Taip pat išplėstinė teisėjų kolegija atkreipia dėmesį į pirkėjų sąžiningumą. Sąžiningumas svarbus vertinant visus pirkėjus, o ne tik paskutinią, pas kurį yra ginčijamas turtas. Apeliacinės instancijos teismas vadovavosi teismų praktikos suformuluota taisykle, pagal kurią civilinių teisių ir pareigų įgijėjas, žinojęs ar turėjęs žinoti apie galimo administracinio akto prieštaravimą įstatymo nuostatoms, negali remtis savo sąžiningumu⁴⁵. Išplėstinė teisėjų kolegija konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas teisingai taikė materialiosios teisės normas, reglamentuojančias vindikacijos institutą, ir kad šioje byloje daikto savininkas paneigė įstatyme įtvirtintą daikto įgijėjo sąžiningumo prezumpciją.

Panašias situacijas A. Dambrauskaitė vadina „grandinine reakcija“. Ji teigia, kad byloje, kuriose būdavo prašoma pripažinti negaliojančiu ne vieną sandorį, o kelis vieną po kito sudarytus to paties daikto perleidimo sandorius, t. y. visą „sandorių grandinę“, teismai patenkinę ieškinius, taikydavo abišalę restituciją visoms sandorio šalims ir turtą gražindavo pradiniam savininkui, neatsižvelgdami į tai, kad jie turtą įsigijo sąžiningai. Ilgainiui buvo pripažinta, kad pradinio savininko reikalavimas pripažinti negaliojančiais visus sandorius „grandininės reakcijos“ principu yra pernelyg platus tokio pažeistų teisių gynimo būdo taikymas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atkreipė dėmesį į būtinybę ginti teisėtus įgijėjų, t. y. trečiųjų asmenų, įsigyjiančių „sandorių grandinėje“, interesus. Esant tokiai situacijai, per keletą pastarųjų metų iki įsigaliojant naujam LR civiliniam kodeksui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje išryškėjo tendencija riboti tokį pažeistos nuosavybės teisės gynimo būdą, siekiant apsaugoti trečiųjų asmenų interesus ir užtikrinti civilinės apyvartos stabilumą⁴⁶.

Vis dėlto Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje yra kelios bylos, kuriomis remiantis galime daryti išvadą, kad sąžiningo įgijėjo teisės buvo ginamos ir iki 1.80 straipsnio 4 dalies įtvirtinimo naujajame CK.

1998 m. rugsėjo 28 d. nutartyje⁴⁷ teisėjų kolegija konstatavo, kad „įstatymas, garantuodamas savininko teisių gynimą ir nustatydamas nuosavybės teisės gynimo būdus, tuo pačiu atsižvelgia ir į teisėtus kitų asmenų interesus. Tokia įstatymo nuostata grindžiama

⁴⁵ LAT CBS 2006 m. gegužės 15 d. nutartis c. b. *T. N. S. V. J. N., G. N.*, Nr. 3K-3-238/2006, kat. 20.3.10, 114.6., 114.6, 114.9.2, 121.13.

⁴⁶ *Cit. op. 2*, p. 256.

⁴⁷ LAT CBS 1998 m. rugsėjo 28 d. nutartis c. b. *Alytaus rajono apylinkės vyriausiasis prokuroras v. UAB „Sverida“ ir kt.*, Nr. 3K-122/1998, kat. 42.

konstituciniu asmenų lygiateisiškumo principu (...), kuris neleidžia absoliutizuoti vienu asmenų teisių ir teisėtų interesų, pažeidžiant kitų asmenų teises ar teisėtus interesus(...). Sąžiningas įgijėjo teisių ir teisėtų interesų prioritetas (...) atitinka Vakarų teisės tradicijai žinomą sąžiningo valdymo gynimo principą, atėjusį dar iš senovės romėnų teisės (lot. – *bona fide possessio*). Šis principas leidžia apginti ne tik sąžiningo įgijėjo teises, bet ir užtikrina turtinių santykių stabilumą.

Antroje byloje Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarimu perdavė Krašto apsaugos ministerijai pastatus, kuriuose įsikūrusi Valstybės sienos apsaugos tarnyba sudarė sutartį su individualia įmone (pirmoji įmonė) ir jai perdavė minėtus pastatus, o pastaroji pastatus už negrąžintą skolą perdavė pastatus kitai įmonei (antroji įmonė). Antroji įmonė notariškai patvirtinta pirkimo – pardavimo sutartimi pastatus perdavė trečiajai įmonei. Trečioji įmonė pirkimo – pardavimo sutartimi pastatus perdavė fiziniam asmeniui. Prokuroras prašė pripažinti visas turto perleidimo sutartis negaliojančiomis ir, taikant restituciją, grąžinti šalis į buvusią iki sandorio sudarymo padėtį. Teismai ieškinį patenkino, įpareigojo fizinį asmenį grąžinti pastatus Valstybės sienos apsaugos tarnybos teisių perėmėjui, taikė restituciją tarp trečiosios įmonės ir fizinio asmens bei tarp antrosios ir trečiosios įmonių. Pirmosios instancijos teismas nurodė, kad Valstybės sienos apsaugos tarnyba nebuvo įgijusi nuosavybės teisės, todėl sutartis, kuria ji perleido pirmajai įmonei, pažeidė 1964 m. CK 97 straipsnį bei 99 straipsnio reikalavimus, todėl negalioja kaip neatitinkanti įstatymų reikalavimų. Tiek antroji, tiek trečioji įmonės, nebūdamos pastatų savininkėmis, neturėjo teisių pastatų perduoti, dėl to sandoriai negalioja. Teismas taip pat nurodė, kad nors fizinis asmuo ir pripažintas sąžiningu įgijėju, iš jo turtas gali būti išreikalautas, nes valstybei priklausantis turtas nustojo būti valdomas be aukščiausiųjų valstybės valdymo institucijų sutikimo ir valios. Kasacinis teismas pasisakė dėl paskutiniojo įgijėjo sandorių grandinėje, dėl fizinio asmens sąžiningumo. Teisėjų kolegija konstatavo, kad šioje byloje teismo nagrinėjimo dalykas yra ne tik prievolių teisės, bet ir daiktinės teisės klausimai. Fizinis asmuo yra sąžiningas pastatų įgijėjas, nes pirkimo – pardavimo sutartis sudaryta notarine tvarka, o pastatų perleidėjas – trečioji įmonė – sutarties sudarymo momentu taip pat buvo įregistravęs savo nuosavybės teisę⁴⁸. Taigi šioje byloje teismas apgynė sąžiningo trečiojo asmens interesus, nors tokia galimybė tiesiogiai ir nebuvo įtvirtinta įstatymu.

⁴⁸ LAT CBS 2001 m. Balandžio 11 d. nutartis c. b. *Lazdijų pasienio policijos rinktinė v. A. B., V. Šulco paslaugų įmonė*, Nr. 3K-3-439/2001, kat. 15.2.1.1, 25.8.1.

Byloje⁴⁹ asmuo, veikdamas pagal ieškovės įgaliojimą, privatizavo butą ieškovės vardu ir pardavė jį savo faktinei sutuoktinei, kuri butą pardavė trečiajam asmeniui. Ieškovė prašė pripažinti negaliojančiais įgaliojimą ir abi pirkimo – pardavimo sutartis. Kasacinis teismas pripažino negaliojančia tik pirmąją pirkimo – pardavimo sutartį, pagal kurią atstovas butą pardavė savo faktinei sutuoktinei. Tačiau pirmojo sandorio pripažinimas negaliojančiu nesudarė pagrindo pripažinti negaliojančią ir antrąją pirkimo - pardavimo sutartį, pagal kurią butas buvo parduotas sąžiningam trečiajam asmeniui. Teisėjų kolegijos nuomone, antrojo pirkimo – pardavimo sandorio pagrindu jis įgijo nuosavybės teisę į butą, atsakovo priešieškinyje pripažinti jį sąžiningu įgijėju pagrįstai buvo patenkintas, o iš sąžiningo įgijėjo turtas negali būti išreikalautas. Taigi kasacinis teismas pirkimo – pardavimo sutartį palieka galioti. Šioje nutartyje, skirtingai, nei kitose „grandininės reakcijos“ nutartyse, teismas atsisako antrąją sutartį pripažinti negaliojančia, siekdamas apsaugoti sąžiningą trečiąjį asmenį.

Kitoje nutartyje⁵⁰, pavyzdžiui, teismas konstatavo, kad kai pradinį daikto savininką ir daiktą skiria keletas sudarytų sutarčių ir keletas to daikto naujų savininkų, daiktą galima išreikalauti daiktiniu teisiniu gynybos būdu – vindikacija, tačiau tik tuo atveju, jeigu sandoriai bus nugincyti, t. y. įrodytas jų neteisėtumas. Byloje pirminis sandoris buvo pripažintas negaliojančiu, tačiau daikto negalima buvo išreikalauti dėl to, kad pirkėjų sąžiningumas pagal visus kitus sandorius nebuvo nugincytas.

Lietuvos teismų buvo iškeltas ir civilinių teisių gynimo būdų konkurencijos klausimas. Doktrinoje tai vadinami atvejai, kai asmuo turi teisę pasirinkti gynybos būdą ir kokį reikalavimą reikšti. Dažniausiai tokiu atveju tarpusavyje konkuruoja daiktiniai ir prievoliniai reikalavimai. Pažymėtina, kad nei Lietuvos teismų praktika, nei doktrina gynybos būdų konkurencijos nepripažįsta, tačiau teismų praktikoje šis terminas minimas. Gynybos būdų konkurencijos terminas pavartotas, pavyzdžiui, jau minėtoje nutartyje⁵¹, kurioje pasisakyta dėl 1995 m. Apylinkės teismo sprendimo, kuriuo pripažinti negaliojančiais trys pirkimo – pardavimo sandoriai, neanalizuojant sandorio šalių sąžiningumo. Šioje byloje kasacinis teismas konstatavo, kad savininko teisių gynimas neribojant gynimo būdo pasirinkimo ir vykdymas sąžiningo įgijėjo atžvilgiu sukuria teisių gynimo būdų konkurenciją. Šiuo atveju greičiausiai turėta omenyje ne gynimo būdų konkurencija, o gynimo būdų santykis, t. y. jų

⁴⁹ LAT CBS 2001 m. birželio 20 d. nutartis c. b. *P. O. v. A. P.*, Nr. 3K-3-723/2001, kat. 39.2.4.

⁵⁰ LAT CBS 2003 m. sausio 22 d. nutartis c. b. *Vilniaus m. savivaldybė v. D. M., Č. G. ir kt.* 3K-3-106/2003, kat. 25.7, 25.8.1, 36.4.

⁵¹ LAT CBS 2001 m. birželio 20 d. nutartis c. b. *P. O. V. A. P.*, Nr. 3K-3-723/2001, kat. 39.2.4.

derinimas, būtinybė atsižvelgti į daiktinės teisės nuostatas, pripažįstant keletą sandorių negaliojančiais ir išreikalaujant turtą iš sąžiningai jį įgijusių asmenų.

Pažymėtina, kad atsižvelgiant į vieną naujausių Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarčių, akivaizdu, kad teismas nepripažįsta šių reikalavimų konkurencijos. Byloje⁵² teismas pasisakė dėl restituciją ir vindikaciją reglamentuojančių teisės normų taikymo: „Teisės teorijoje ir teismų praktikoje yra skiriami daiktinių ir prievolių pažeistų asmens teisių gynimo būdai. Nagrinėjamos bylos kontekste pažymėtina, kad daikto išreikalavimas iš svetimo valdymo, įskaitant ir jo išreikalavimą iš sąžiningo įgijėjo, dar vadinamą vindikaciniu ieškiniu, yra priskiriamas prie daiktinių asmens teisių gynimo būdų. Tokį ieškinį daikto savininkas turi teisę pareikšti remdamasis daiktinės teisės normomis, įrodinėdamas teisės praradimo faktą bei kitas šiose normose nustatytas vindikacinio ieškinių sąlygas. Nuo tokių teisinių situacijų reikia skirti atvejus, kai asmuo siekia išreikalauti daiktą iš kito asmens reikalaujamas pripažinti negaliojančiais sandorius, kuriais nuosavybės teisės į sandorių objektą buvo perleistos šiam asmeniui bei prašydamas taikyti restituciją. Restitucija priskiriama prie prievolių asmens teisių gynimo būdų, reikalavimas taikyti restituciją grindžiamas prievolių teisės normomis, nustačius restitucijos taikymo pagrindą. Vindikacija ir restitucija yra savarankiški tarpusavyje *nekonkuruojantys* asmens teisių gynimo būdai. Restitucija taikoma tik tada, kai asmenis sieja prievoliniai santykiai. Tuo tarpu, kai reikalavimą pareiškusio asmens ir daikto valdytojo nesieja prievoliniai teisiniai santykiai, daiktas gali būti išreikalautas tik pagal vindikacijos taisykles, įtvirtintas CK 4.95 – 4.97 straipsniuose“.

Ši byla taip pat reikšminga dar keliais aspektais, joje teismas konstatavo, kad minėti restitucijos ir vindikacijos taikymo ypatumai yra reikšmingi tokio pobūdžio ginčuose sprendžiant tik dėl reikalavimo priteisti daiktą iš kito asmens valdymo pagrįstumo. Tačiau bylose dėl priverstine tvarka parduoto daikto išreikalavimo asmuo, siekdama iki teisės pažeidimo buvusios padėties, greta šio reikalavimo gali reikšti ir kitus reikalavimus, kurie yra susiję su jo teisių ar įstatymo saugomų interesų gynimu. Taigi asmuo gali ginčyti sudarytus sandorius net nebūdamas šių sandorių šalimi.

Kalbant apie procesinius aspektus, pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnyje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Šioje normoje įtvirtinimas teisminės gynybos prieinamumo ir

⁵² LAT CBS 2010 m. rugpjūčio 6 d. nutartis c. b. *J. B. v. M.J. Š.*, Nr. 3K-3-356/2010, kat. 25.3, 30.12.1; 41.

universalumo principas. CPK 5 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad kiekvienas suinteresuotas asmuo turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą. CPK 5 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad kiekvienas suinteresuotas asmuo turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą, kad būtų apginta pažeista ar ginčijama jo teisė arba įstatymų saugomas interesas. CK 1.137 straipsnio 1 dalyje teigiama, kad asmenys savo nuožiūra laisvai naudojami civilinėmis teisėmis, tarp jų ir teise į gynybą. Komentuojant šią nuostatą, nurodoma, kad ji reiškia naudojimąsi plačiai įvertinant galimus savo elgesio variantus, neperžengiant turimų civilinių teisių ribų⁵³, t. y. pasirinkimą, kokiomis teisinėmis priemonėmis ginti savo pažeistas teises. V. Gribanov teigė, kad subjektinė teisė, kuri yra suteikiama asmeniui, bet kuri negali būti apginta, tėra tik deklaratyvi teisė. Teisė kreiptis į kompetentingas valstybines institucijas, kad būtų apgintos pažeistos teisės, nepertraukiamai yra susijusios su subjektine materialine teise⁵⁴.

Būtų klaidinga manyti, kad ieškovo pasirinkimas yra nevaržomas ir absoliučiai laisvas. Šio teiginio negalima interpretuoti taip plačiai ir atsietai nuo likusios įstatymų visumos. Tiek kiekviena teisė (ar laisvė), tiek teisė laisvai naudotis savo civilinėmis teisėmis nėra absoliuti ir turi ribas. Koks ieškinys bus pareikštas, lemia materialinis teisinis santykis.

CPK 135 straipsnio 1 dalies 2 punkte nustatyta, kad ieškinyje turi būti nurodomos aplinkybės, kuriomis ieškovas grindžia savo reikalavimą (faktinis ieškinio pagrindas), o 4 punkte – kad ieškinyje turi būti nurodytas ieškovo reikalavimas (ieškinio dalykas). Ieškinio institutas yra glaudus materialinės ir proceso teisės ryšio pavyzdys⁵⁵. Taigi materialinio teisinio santykio ribos apibrėžia ieškinio dalyką. Iškėlus bylą, daroma prielaida, kad šalys yra materialinio teisinio santykio subjektai, tarp kurių kilęs ginčas dėl teisės. Ar ši prielaida teisinga, nustatoma teismo nagrinėjimo metu, nustačius visas bylos aplinkybes, ištyrus ir įvertinus įrodymus.

K. Sklovskis, prieštaraudamas nuomonei, kad savininkas turi teisę savo nuožiūra pasirinkti pažeistų teisių gynimo būdus, nurodo, jog šios nuomonės šalininkai pamiršta romėnų teisei žinomą ieškinių subordinacijos principą, t. y. kad asmeniniai ieškiniai turi pirmenybę daiktinių ieškinių atžvilgiu⁵⁶. Kaip pabrėžia V. Mikelėnas, „Lietuvos civilinė teisė nepripažįsta daiktinių ir asmeninių ieškinių konkurencijos. Todėl savininkas neturi galimybes

⁵³ MIKELĖNAS, V.; VILEITA, A.; TAMINSKAS, A. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso komentaras*: Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001, p. 270.

⁵⁴ ГРИБАНОВ, Б. П. *Пределы осуществления и защиты гражданских прав*: монография. Москва: Издательство Московского Университета, 1992, p. 96-97.

⁵⁵ MIKELĖNAS, V. *Civilinis procesas*: Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 1997, p. 361.

⁵⁶ СКЛОВСКИЙ, К. И. *Собственность в гражданском праве*. Москва: Дело, 2000, p. 326.

rinktis, kokį ieškinį jam reikšti⁵⁷. K. Sklovskio nuomone, pripažinus sutartį negaliojančia, tarp sutarties šalių kyla santykinio (asmeninio), o ne daiktinio pobūdžio prievolės ir turtas gražinamas jį pardavusiai šaliai – šiuo atveju į sandorio šalies sąžiningumą neatsižvelgiama. Jeigu, panaikinus sandorį, nebelieka teisinio pagrindo trečiojo asmens nuosavybės teisei (t. y. trečiojo asmens, su kuriuo savininkas nesudarė jokios sutarties), tai savininkas, atkūręs savo teisę, įgyja teisę pareikšti ne asmeninį, o daiktinį (vindikacinį) ieškinį neteisėtam valdytojui, kuris prieš tokį reikalavimą gali panaudoti savo sąžiningumo faktą. Ir paskutinė galimybė, kuria gali pasinaudoti savininkas, – pareikšti ieškinį dėl nepagrįsto praturtėjimo, nes, panaikinus sandorį, išnyksta turto perdavimo pagrindas⁵⁸. Kaip nurodo K. Sklovskis, ieškinių subordinacija nepalieka vietos ieškinių konkurencijai – jeigu yra galimybė pareikšti ieškinį dėl restitucijos, savininkui nėra prasmės reikalauti daikto vindikaciniu ieškiniu, o jei savininkas nebuvo negaliojančiu sandorio šalimi, jis ir neturi teisės reikalauti restitucijos savo vardu. V. Mikelėno nuomone, „savininkas negali imtis prievolinių teisinių santykių gynimo būdų prieš asmenį, su kuriuo jo prievoliniai teisiniai santykiai nesieja. Pavyzdžiui, pardavėjas daiktą iš trečiojo asmens, kuriam pirkejas jį perleido, gali išreikalauti tik pareiškęs vindikacinį ieškinį, nes restitucijos negalima taikyti – juk pardavėjo ir trečiojo asmens prievoliniai teisiniai santykiai nesieja“⁵⁹.

Kas jau buvo ne kartą minėta, labai svarbu yra šalys, kurias sieja prievoliniai santykiai. CK 6.1 straipsnyje pateikiant prievolės apibrėžimą kartu nurodoma, kad prievolė yra dvišalis, t. y. dviejų šalių, kurios vadinamos prievolės šalimis, tarpusavio santykis. Prievolės šalis, turinti reikalavimo teisę, arba aktyvioji šalis, vadinama kreditoriumi. Prievolės šalis, turinti pareigą, arba pasyvioji šalis, vadinama skolininku.

Kadangi prievolė yra kreditoriaus ir skolininko santykis, tai prievolių teisei nėra būdingas daiktinės teisės bruožas – teisių absoliutumas. Atvirkščiai, prievoliniai santykiai pasižymi santykinumo savybe. Bendrosios teisės doktrina šį prievolių teisės bruožą vadina sutartinių santykių uždaru principu. Santykinumas reiškia, kad teisės ir pareigos iš prievolės gali atsirasti tik jos šalims – kreditoriui ir skolininkui. Šis principas grindžiamas iš romėnų teisės atėjusia maksima „dviejų šalių reikalas kitiems asmenims negali nei atnešti žalos, nei duoti naudos“ (*res inter alios acta aliis neque nocet neque prodest*). Todėl prievolės šalys gali priešinti savo prievolines teises pareigoms tik priešingos šalies, bet ne

⁵⁷ *Cit. op.* 28, p. 3.

⁵⁸ *Cit. op.* 56.

⁵⁹ *Cit. op.* 28., p. 3

trečiųjų asmenų, kurie nėra tos prievolės šalys. Šį principą įtvirtina ir CK – 6.189 straipsnio pirmoji dalis nustato, kad sutarties galia taikoma tik jos šalims. Tačiau šios prievolinių teisinių santykių savybės negalima absoliutinti. Ji jokių būdu nereiškia, kad kreditorius ar skolininkas negali pasikeisti⁶⁰.

Tačiau iki šiol teismų praktikoje pasitaiko klaidų vertinant prievolės šalis ir restitucijos taikymą tarp jų. Štai 2009 m. balandžio 23 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pakeitė teismų praktiką dėl restitucijos taikymo. Išplėstinė teisėjų kolegija konstatavo: „Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pasisakydamas dėl restituciją reglamentuojančių teisės normų aiškinimo ir taikymo turto pardavimo iš varžytinių akto pripažinimo negaliojančiu atveju, yra konstatavęs, kad restitucija yra prievolinis teisinis pažeistų teisių gynbos būdas. Ji taikoma asmenims, kuriuos sieja prievoliniai teisiniai santykiai. Pripažinus varžytinių aktą negaliojančiu *ab initio*, atsiranda sandorio negaliojimo pasekmė – restitucija (CK 1.80 straipsnio 2 dalis). Vykdamas restituciją tarp pripažinto negaliojančiu sandorio šalių netaikomos daiktinės teisės normos, reglamentuojančios daikto išreikalavimą iš sąžiningo įgijėjo. Taigi, pripažinus turto pardavimo iš varžytinių aktą negaliojančiu, sprendžiama dėl restitucijos taikymo tarp šalių ir nesprendžiama dėl vindikacijos sąlygų ir įgijėjo sąžiningumo pagal vindikacijos sąlygas.

Teismų praktikoje nagrinėjamos kategorijos bylose nuo 1999 metų buvo laikomasi teisinės pozicijos, suformuluotos pagal 1964 m. CK normas, kad taikant restituciją natūra, tais atvejais, kai gautos iš pirkėjo už iš varžytinių parduotą turtą lėšos išmokėtos išieškotojams, o turto pardavimo iš varžytinių aktas pripažintas negaliojančiu dėl antstolio (teismo antstolio) kaltės, tai pinigai pirkėjui priteistini iš priverstinį turto pardavimą vykdžiusios antstolių kontoros. Išplėstinė teisėjų kolegija, atsižvelgdama į įvykusius esminius teisinio reguliavimo pokyčius (įsigaliojo ir galioja nauji Civilinis kodeksas ir Civilinio proceso kodeksas, kurie esmingai naujai reglamentuoja teisinius santykius, 2002 m. gegužės 9 d. buvo priimtas ir galioja Antstolių įstatymas, pagal kurio nuostatas antstolio teisinė padėtis yra kitokia, nei buvo 1999 metais, ir kt.), į galiojančiuose teisės aktuose įtvirtintą teisinį reguliavimą, be kita ko, į tai, kad pagal galiojančius teisės aktus antstolis nėra varžytinių būdu sudaromo sandorio šalis, o restitucija taikytina tarp pripažinto negaliojančiu sandorio šalių <...>. Šioje byloje, taikant restituciją, pinigus turto pirkėjai priteisus iš varžytinių vykdžiusios antstolės, o iš varžytinių parduotą turtą grąžinus ieškovams, pastarieji

⁶⁰ *Cit. op.* 24, p. 54 – 55.

nepagrįstai praturtėtų antstolės sąskaita. Restitucija remiasi idėja, pagal kurią turi būti atkuriami neteisėto sandorio vykdymu sugriauta šalių turtinės padėties pusiausvyra. Pritaikius restituciją, asmuo negali gauti daugiau, nei turėjo. Antstolis būdamas tarpininku tarp pirkėjo ir pardavėjo vykdymo procese apkritai net nėra sandorio šalis, o restitucija taikytina tarp pripažinto negaliojančiu sandorio šalių⁶¹.

Išplėstinė teisėjų kolegija konstatavo, kad turto pardavimo iš varžytinių aktą pripažinus negaliojančiu ir restituciją taikant natūra, skolininkui (buvusiam iš varžytinių parduoto turto savininkui) gražinamas turtas, o pirkėjui priteisiama jo už tą turtą sumokėta pinigų suma:

1) jeigu ši pinigų suma yra antstolio žinioje, tai ji visa pirkėjui priteisiama iš antstolio, nepaisant to, ar dalį šios sumos antstolis ketina panaudoti (panaudojo) vykdymo išlaidoms atlyginti, nes, pripažinus turto pardavimo iš varžytinių aktą negaliojančiu, priverstinis skolos išieškojimas iš skolininko lieka nebaigtas;

2) jeigu iš pirkėjo gauta pinigų suma yra antstolio pervesta Hipotekos skyriui prie atitinkamo apylinkės teismo ir yra pastarojo sąskaitoje, tai pirkėjui ji priteisiama iš Hipotekos skyriaus;

3) jeigu iš pirkėjo gauta pinigų suma jau išmokėta išieškotojams, tai pirkėjui, kaip pasikeitusiam kreditoriui išieškojimo prievolėje, ji priteisiama iš skolininko (buvusio iš varžytinių parduoto turto savininko).

Kadangi turto pardavimo iš varžytinių aktą pripažinus negaliojančiu ir taikant restituciją šalys turi būti gražinamos į iki turto pardavimo iš varžytinių buvusią padėtį, tai turtas asmeniui turi būti gražinamas su iki varžytinių buvusiais apsunkinimais (areštas ir kt.).

⁶¹ LAT CBS 2009 m. balandžio 23 d. nutartis c. b. *Antstolė R. S. v. A. G., V. G.*, Nr. 3K-7-90/2009, kat. 25.3; 41; 129.2; 129.19.2.

3.2. Restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo santykis

Kalbant apie restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo santykį visų pirma reikėtų pažymėti kelias pastabas dėl šių dviejų reikalavimų sąvokų. Kaip jau buvo minėta šio darbo pirmoje dalyje, restitucijos sąvoka gali būti suprantama plačiaja ir siaurąja prasme. Jeigu restituciją suprasime plačiaja prasme, tai restitucija kaip prievolinis teisinis gynybos būdas galėtų apimti ir CK šeštosios knygos XX skyriaus normas. Vis dėlto, reikia pabrėžti, kad šiame darbe kalbame apie restituciją siauroju požiūriu.

Apie restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo santykį kalbama ne tik teismų praktikoje, bet ir doktrinoje. Štai R. Kušchov⁶² teigia, kad restitucija ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas turi daug panašumų, kad tam tikrais atvejais gali sukelti šių institutų atribojimo ir taikymo sunkumų.

Pirma, jis teigia, kad restitucija, kaip ir nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas skirti atkurti asmens turtinę situaciją, kai asmuo turtą prarado neteisėtai.

Antra, kaip pirmasis, taip ir antrasis reikalavimas yra prievolinis teisinis gynybos būdas. Vienu ir kitu atveju asmuo turtą gavo be pagrindo, todėl privalo jį gražinti. Restitucijos taikymo pagrindas – sandorio pripažinimas negaliojančiu, o tai reiškia, kad pagrindas, kuriuo turtas buvo įgytas – išnyko.

Trečia, kiekvienas iš šių reikalavimų teikia prioritetą atlyginimui natūra, o jei tas yra neįmanoma – ekvivalentu pinigais.

Tačiau nepaisant panašumų, R. Kušchovas taip pat išskiria ir skirtumus.

Pirma, nepagrįsto praturtėjimo institutas atkuria nukentėjusiojo asmens turtinę padėtį. Tuo tarpu restitucija atkuria kitos sandorio šalies padėtį. Taip pat restitucija gali būti gražinamas daiktas nebūtinai savininkui, o tiesiog asmeniui, kuris buvo negaliojančio sandorio šalis.

Antra, restitucijos taikymas susijęs su tuo, kad sandoris buvo pripažintas negaliojančiu, o ne su tuo, kad viena sandorio šalis neperdavė ar perdavė sandorio objektu buvusį turtą. Tuo tarpu kondikcinis ieškinys taikomas tuo pagrindu, kad tam tikras turtas buvo perduotas, bet be teisinio pagrindo.

⁶² КУЩХОВ, Р. А. О соотношении кондикционного требования и требования о возврате исполненного по недействительной сделке. Российское право в Интернете [interaktyvus]. Номер 2006 (03) [žiūrėta 2011 m. vasario 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://rpi.msal.ru/prints/200603civil_law2.html> [žiūrėta 2011 m. vasario 9 d.].

Trečia, daugeliu atvejų yra taikoma dvišalė restitucija, pareiga gražinti daiktą atsiranda vienai sandorio šaliai, o kitai sandorio šaliai – pareiga gražinti už tą daiktą gautą mokėjimą. Tuo tarpu CK XX skyriuje nustatytos prievolės, kai kreditorius turi tik reikalavimo teisę ir neturi pareigos skolininkui, o skolininkas turi tik pareigą ir neturi reikalavimo teisės⁶³.

Ketvirta, sandorio negaliojimo pagrindas visada egzistuoja jau sudarant sandorį, nors šalis apie tai gali ir nežinoti, tuo tarpu nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo pagrindas, gali atsirasti ir po sandorio sudarymo.

Jau romėnų teisininkams tapo akivaizdu, kad prievolės, nors ir kylančios dažniausiai iš sutarčių arba dėl žalos padarymo, neapima visų prievolių rūšių. Greta sutartinių ir deliktinių prievolių jie išskyrė atskirą prievolių grupę – kvazisutartines prievoles (*obligationes quasi ex contractu*). Šias prievoles Romos teisininkai skyrė į tris grupes, kurias sudarė įvairių rūšių prievolės: nepagrįsto praturtėjimo prievolės (*condictio*), svetimų reikalų tvarkymas be įgaliojimo (*negatorium gestio*) ir bendrija (*communio*)⁶⁴. Nepagrįsto praturtėjimo prievolės skirstomos į *condictio indebiti* (ieškinys, kurį asmuo pateikia sumokėjęs nesamą skolą, sumokėjęs ne jam privalomą sumokėti arba ne tam asmeniui reikalingą mokėti skolą), *condictio causa non secuta* (ieškinys, kuriuo siekiama susigražinti turta, perduotą trečiajam asmeniui, tikintis priešpriešinio veiksmo, tačiau jo nesulaukus), *condictio ob iniustam causam* (ieškinys dėl gražintino turto, perduoto įstatymams ar moralei priešingu tikslu) ir kt.⁶⁵.

Pažymėtina, kad *condictio indebiti* turėjo daugiausia įtakos šiuolaikinei nepagrįsto praturtėjimo teisei. Pagrindinės sąlygos *condictio indebiti* buvo šios: mokėjimas atliktas siekiant gražinti skolą; skolos nebuvimas; mokėjimas atliktas suklydus⁶⁶.

Nepagrįsto praturtėjimo institutas per ilgą savo gyvavimo laikotarpį evoliucionavo, pasikeitė. Šio instituto etiniu pagrindu laikytinas viduramžiais suformuluotas bendrasis principas „Remiantis prigimtaine teise yra teisinga, kad niekas negali praturtėti kito asmens sąskaita“ (*lex nature aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiores*)⁶⁷.

⁶³ LAT CBS 2006 m. vasario 22 d. nutartis c. b. E. Č., A. S., E. J., ir kt. v. Kauno miesto savivaldybei ir UAB „Automobilių stovėjimo aikštelės“ Nr.3K-3-140/2006, kat. 43.2.

⁶⁴ Cit. op. 1, p. 249.

⁶⁵ Ibidem, p. 251-252.

⁶⁶ НОВИЦКИЙ, И. Б. *Основа римского гражданского права*. Москва: Зерцало, 2000. p. 216-217.

⁶⁷ Cit. op. 2, p. 144.

Šiais laikais teisės sritis, įtvirtinanti kompensacinius mechanizmus tiems atvejams, kai vienas asmuo kitam asmeniui sumoka pinigus ar sukuria kitokio pobūdžio naudą, kurią pasilikti jis neturi teisinio pagrindo, vis dažniau vadinama restitucijos teise (arba nepagrįsto praturtėjimo teise)⁶⁸. Tokiame kontekste terminai „restitucija“ ir „nepagrįstas praturtėjimas“ vartojami kaip sinonimai. Autoriai nurodo, kad pagrindinis nepagrįsto praturtėjimo teisės tikslas – apibrėžti aplinkybes, kuriomis esant praturtėjimas turi būti visiškai ar iš dalies panaikintas, atliekant restituciją tų asmenų, kurių sąskaita praturtėjimas buvo įgytas, atžvilgiu⁶⁹.

Lyginamosios teisėtyros kontekste terminas „restitucija“ gali būti suprantamas taip, kaip jis suprantamas Anglijos teisėje, kur restitucijos teisė remiasi nepagrįsto praturtėjimo idėja. Restitucijos terminas gali būti vartojamas kaip apimantis be pagrindo įgyto turto gražinimą ir nepagrįstą praturtėjimą siauruoju požiūriu. Tačiau abiem minėtais atvejais gali būti vartojamas ir bendras terminas „nepagrįstas praturtėjimas“, kuris šiuo atveju suprantamas plačiai ir todėl netgi gali būti laikomas restitucijos sinonimu. Todėl analizuojant įvairių valstybių praktiką, labai svarbu išsiaiškinti, koks turinys suteikiamas tiek restitucijos terminui, tiek nepagrįsto praturtėjimo terminui⁷⁰.

Bendrosios teisės sistemos šalyse⁷¹ ilgainiui nusistovėjo pozicija, kad restitucijos teisė remiasi nepagrįsto praturtėjimo gražinimo principu. Anglijos teisėje analizuojant nepagrįsto praturtėjimo (restitucijos) teisės prigimtį buvo teigiama, kad visos civilizuotos teisės sistemos privalo numatyti priemones atvejams, kurie gali būti vadinami nepagrįstu praturtėjimu (angl. – *enjust enrichment*) ar nepagrįsta nauda (angl. – *unjust benefit*), ir šios priemonės turi būti skirtos užtikrinti tam, kad asmuo negalėtų išsaugoti iš kito asmens gautų pinigų ar kitokios naudos, kurios išsaugoti jis neturi pagrindo – tokios priemonės pagal Anglijos teisę priskiriamos bendrosios teisės sričiai, vadinamai kvazisutartys arba restitucija. Restitucijos teisė, kaip teigiama doktrinoje, taikoma ne tik gražinant nepagrįstą praturtėjimą, bet ir siekiant vindikuoti nuosavybės teisę, bet taip pat siekiant neleisti teisės pažeidėjui turėti naudos iš padaryto teisės pažeidimo. Kiekvienu atveju egzistuoja savitos restitucinės pažeistų teisių gynimo priemonės (angl. – *restitutional remedies*).

⁶⁸ BEATSON, J., SCHRAGE, E. *Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment*. Oxford: Hart Publishing, 2003, p. 7.

⁶⁹ *Ibidem*

⁷⁰ *Cit. op.* 2. p. 145.

⁷¹ JAV, Australija, Kanada.

Teisinga laikytina nuomonė, kad „bendrosios teisės sistemos šalyse restitucija yra rūšinė sąvoka, apimanti nepagrįstą praturtėjimą, arba, kaip nurodo autoriai, pagrindinė šiuolaikinės restitucijos teisės funkcija Anglijoje daug kuo primena nepagrįsto praturtėjimo (plačiaja prasme) reguliavimo mechanizmą kontinentinėje Europoje⁷². Tačiau reikėtų pritari ir nuomonei, jog turint omenyje, kad dalis klausimų, kuriuos Anglijos teisė sprendžia pagal nepagrįsto praturtėjimo (restitucijos) taisykles, civilinės teisės sistemos šalyse priklauso nuosavybės teisės sričiai (taip yra ir Lietuvoje, todėl nepagrįstas yra CK 6.145 straipsnio 1 dalies aiškinimas, jog šio skyriaus taisyklės taikomos išreikalaujant daiktą iš neteisėto valdymo (CK 4.95 straipsnis)). Lietuvos teisėje daiktiniai teisiniai pažeistos teisės gynimo būdai ir prievoliniai teisiniai gynimo būdai yra atskiri – ir yra netgi atvirkščiai – taikant restituciją sandorio negaliojimo atvejais, naudojamosi tam tikromis taisyklėmis, kurios įtvirtintos daiktinėje teisėje, o ne atvirkščiai⁷³.

Pasikliaujant CK rengėjais tenka konstatuoti, kad rengiant naująjį CK daugelis normų buvo perimtos iš Nyderlandų teisės ir Nyderlandų civilinio kodekso. Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas – ne išimtis, tačiau šioje vietoje reikia paminėti, kad Nyderlandų kodeksas – ne vienintelis šaltinis, kuriuo buvo remtasi, tai patvirtina ir tai, kad peržvelgiant Nyderlandų civilinį kodeksą nerandame atskiro skyriaus, kuriame būtų reglamentuotas restitucijos institutas. O tai leidžia daryti išvadą, kad skirtingai nei Nyderlandų teisėje Lietuvos įstatymo leidėjas pasirinko kitą kelią įtvirtinant restitucijos institutą atskiru skyriumi ir suteikiant jai savarankiško prievolinio teisinio gynbos būdo statusą.

Nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas palyginus su 1964 m. CK 512 – 514 straipsniais, reglamentuojamas kur kas detaliau, nors pati nepagrįsto praturtėjimo samprata beveik nepakito. Tačiau skirtingai nei 1964 m. CK XX skyriuje aptariamos dvi skirtingos situacijos: pirma, turto daikto gavimas be pagrindo ir, antra, nepagrįstas praturtėjimas. Daikto gavimas be pagrindo yra nepagrįstas praturtėjimas plačiuoju požiūriu⁷⁴. Tačiau be pagrindo įgyto turto normose tiesiogiai nurodoma, kad pripažįstant sandorį negaliojančiu, taikomos šios taisyklės.

CK 6.237 straipsnio 5 dalis, kurioje numatyta, kad šio skyriaus nuostatos taikomos ir tais atvejais, kai prievolės įvykdymas nesusijęs su daikto perdavimu, o tik su tam tikrų paslaugų suteikimu arba kai reikalavimas susijęs su daikto išreikalavimu iš svetimo neteisėto

⁷² ЦВАЙГЕРТ, К.; КЁТЦ, Х. *Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права*: Т. 2 Москва: Международные отношения, 1998. p. 320.

⁷³ *Cit. Op. 2*, p. 148.

⁷⁴ *Cit. op. 18*, p 318.

valdymo, su įvykdymo pagal negaliojantį sandorį gražinimu, žalos atlyginimu ar prievolės šalių tarpusavio atsiskaitymais arba paslaugų teikimu. CK šeštosios knygos normos, reglamentuojančios restitucijos taikymą, skirtos tam, kad šaliai būtų gražinta viskas, kas buvo gauta negaliojančio sandorio pagrindu, tuo tarpu, kai neįmanoma to gražinti natūra, turi būti gražinama pinigais. Tačiau tam tikrais atvejais negaliojančio sandorio atvejais buvo perduotas ne turtas, bet, pavyzdžiui, paslaugos, arba atliktas tam tikras darbas. Tokiu atveju, be abejo, to, kas buvo įvykdyta, neįmanoma gražinti natūra, tačiau atsiskaitymas vis dėlto išlieka aktualus. CK komentare teigiama, kad tais atvejais, kai šalių gražinti į padėtį, buvusią iki sandorio sudarymo, negalima, pavyzdžiui, kai pagal sandorį jau yra atlikti darbai ar suteiktos paslaugos, būtina išspręsti šalių atsiskaitymo pagal sandorio sąlygas klausimą, o pats sandoris ateičiai nutraukiamas – negalint atsiskaityti pagal sandorio sąlygas (jei šios yra neteisėtos, prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms, pažeidžia kitų asmenų teises), atsiskaitoma pagal CK 6.237-6.242 straipsnio nuostatas dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo⁷⁵. Šitaip paaiškinamas 6.237 straipsnio 5 dalies ir restitucijos normų santykis. Tai reiškia, kad pripažinus sandorį negaliojančiu visada sprendžiama dėl restitucijos taikymo ir ji yra taikoma visais atvejais, jeigu tai yra įmanoma. Tačiau praktikoje pasitaiko, kai įvykdymo gražinimas pagal negaliojantį sandorį yra neįmanomas arba nepakankamas, tuomet galima pasitelkti XX skyriaus normas.

Lietuvos teismų praktikoje restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo santykis taip pat aktualus. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą yra sprendęs klausimus dėl restitucijos ir nepagrįstai gauto turto išreikalavimo taisyklių taikymo.

Pažeistas civilines teises teismas gina įstatymų nustatyta tvarka ir būdais, neviršydamas savo kompetencijos bei nepažeisdamas civilinių teisių įgyvendinimo ir gynybos dispozityviškumo principo (CK 1.137, 1.138 straipsniai). CK 1.138 straipsnio 1 dalies 2 punkte įtvirtintas vienas civilinių teisių gynimo būdų – buvusios iki teisės pažeidimo padėties atkūrimas, kuris gali būti įgyvendinamas taikant skirtingus teisinius mechanizmus (pvz., restituciją, išreikalaujant be teisinio pagrindo gautą turtą, vindikaciją). Nagrinėjamu atveju yra aktualus restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutų konkurencijos klausimas.

Restitucija – bendrasis prievolių teisės institutas, reglamentuojamas CK šeštosios knygos I dalies „Bendrosios nuostatos“ X skyriaus normų; restitucijos esmė – asmens

⁷⁵ *Ibidem*, p. 210.

(asmenų) grąžinimas į buvusią padėtį; pagal CK 6.145 straipsnio 1 dalies normą restitucijos pagrindu gali būti skirtingais pagrindais atsiradusios asmens prievolės grąžinti kitam asmeniui turtą: restitucija taikoma tada, kai asmuo privalo grąžinti kitam asmeniui turtą, kurį jis gavo neteisėtai arba per klaidą, arba dėl to, kad sandoris, pagal kurį jis gavo turtą, pripažintas negaliojančiu *ab initio* arba dėl to, kad prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos.

Nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas – tai savarankiška prievolės rūšis, šie santykiai reglamentuojami CK šeštosios knygos II dalies „Kitais pagrindais atsirandančios prievolės“ XX skyriaus normų. Šiame skyriuje įtvirtintos turto išreikalavimo taisyklės taikomos tada, kai konstatuojami specialūs prievolės grąžinti turtą atsiradimo pagrindai: turtas gautas be teisinio pagrindo (CK 6.237 straipsnio 1 dalis), pagrindas, kuriuo įgytas turtas, išnyksta paskiau (CK 6.237 straipsnio 2 dalis), asmuo be teisinio pagrindo nesąžiningai praturtėja (CK 6.242 straipsnio 1 dalis). Kasacinio teismo praktikoje išaiškinta, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas savo prigimtimi yra *subsidiarius* kitų civilinių teisių gynybos būdų atžvilgiu; nepagrįsto praturtėjimo teisiniams santykiams atsirasti būtinos tokios sąlygos: 1) nėra įstatymo ar sandorio, iš kurių atsiranda prievolė; 2) kreditoriaus veiksmai, kuriais skolininkas gavo turtą, yra teisėti; 3) turto negalima išreikalauti kitais civilinių teisių gynybos būdais (taikant restituciją, vindikaciją); 4) kreditorius atliko veiksmus išimtinai savo interesais ir savo rizika. Jeigu asmuo praturtėja ar gauna turtą pagal įstatymą ar sutartį, tokiems teisiniams santykiams nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo teisės normos netaikomos.

Tuo atveju, kai reikalavimo dalyku esantis turtas yra gautas sandorio pagrindu, pripažinus tokį sandorį negaliojančiu (nuginčijus ar konstatavus, kad jis niekinis) *ab initio*, taikomos CK šeštosios knygos X skyriuje įtvirtintos restitucijos taisyklės; šios sandorio pripažinimo negaliojančiu pasekmės tiesiogiai įtvirtintos įstatyme (CK 1.80 straipsnio 2, 3 dalys, 6.145 straipsnio 1 dalis). CK šeštosios knygos XX skyriaus taisyklės, reglamentuojančios be pagrindo gauto turto ar nepagrįsto praturtėjimo grąžinimą, sandorio negaliojimo atveju gali būti taikomos tik *subsidiariai* – jeigu restitucijos nepakanka visiškam pažeistų asmens teisių apgynimui.

Dispozityviškumo principas ginant civilines teises reiškia, kad teismas negali pakeisti ieškinio faktinio pagrindo ir (išskyrus įstatyme tiesiogiai įtvirtintas išimtis) ieškinio dalyko – faktinio reikalavimo, kurį pareiškia į teismą besikreipiąs asmuo. Teisinis ginčo teisinių santykių kvalifikavimas – teismo, o ne teisminės gynybos besikreipiančio asmens pareiga;

nepaisant to, ar procesiniame dokumente nurodytas reikalavimų juridinis pagrindas ir ar jis nurodytas teisingai, bylą nagrinėjantis teismas *ex officio* privalo nuspręsti, koks įstatymas turi būti taikomas, ir jo pagrindu įvertinti teisinį reiškiamų reikalavimų pagrįstumą (CPK 265 straipsnio 1 dalis, 270 straipsnio 4 dalies 4 punktas). Vien ta aplinkybė, kad pareiškimą teismui pateikęs asmuo neteisingai nurodo įstatymą, kuriuo grindžia reikalavimus, negali būti pagrindas pareikštus reikalavimus atmesti. Nagrinėjamu atveju šios teisės taikymo taisyklės reiškia tai, kad kai asmuo prašo teismo išreikalauti pas kitą asmenį esantį turtą, teismas visų pirma turi išspręsti materialinių teisinių santykių kvalifikavimo klausimą: nustatyti, kokių pagrindu atsakovo turtas gautas ir iš ko kilo prievolė turtą grąžinti, ir atitinkamai, koks įstatymas, reglamentuojantis tokiu pagrindu gauto turto išreikalavimo taisykles (restitucijos, be pagrindo gauto turto išreikalavimo ar kt. institutas) ginčo atveju turi būti taikomas. Konstatuoti niekinio sandorio faktą ir taikyti jo teises pasekmes teismas privalo *ex officio* (CK 1.78 straipsnio 5 dalis), t. y. šiuo atveju teismas nevaržomas ieškinio dalyko ir ribų⁷⁶.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra pasisakęs dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo instituto kaip civilinių teisių gynimo būdo taikymo.

Kasacinis teismas pabrėžė, kad nepagrįsto praturtėjimo institutas *negali* būti taikomas kaip priemonė, padedanti išvengti kitų civilinės teisės normų nustatytų gynybos būdų taikymo. Lietuvos teisėje laikomasi vadinamojo *non cumul* principo – asmuo neturi pasirinkimo teisės, kokį ieškinį reikšti. Pavyzdžiui, jeigu šalis sieja sutartiniai santykiai, pažeistas teises reikia ginti remiantis sutarčių teisės normomis; jeigu yra deliktas, turi būti reiškiamas ieškinyje dėl žalos atlyginimo, bet ne dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo; jeigu pažeistos teisės gali būti apgintos daiktinės teisės normų pagrindu, ieškinyje dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo taip pat negali būti reiškiamas. Tik tuo atveju, jeigu sutarčių, deliktų ar daiktinės teisės normos neužtikrina teisingo bylos išsprendimo, papildomai (subsidiariai) gali būti taikomas nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas.

Teisėjų kolegija nurodė ir tai, kad nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutas nagrinėjamu atveju negali būti taikomas ir dėl to, jog kasatorius turi galimybę ginti savo pažeistas teises kitais gynybos būdais. Nagrinėjamu atveju kasatorius, aplenkdamas sutarčių, deliktų, daiktinės teisės nustatytus gynybos būdus, iš karto prašė apginti jo pažeistas teises pagal nepagrįsto praturtėjimo institutą, kuris, kaip minėta, yra subsidiaraus taikymo ir negali

⁷⁶ LAT CBS 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis c. b. *D. V. v. profesinė sąjunga „Solidarumas*, Nr. 3K-3-355/2009, kat. 41; 43.2;49.

būti taikomas siekiant išvengti kitų civilinės teisės normų nustatytų gynybos būdų taikymo. Nagrinėjamoje byloje kasatorius atsisakė reikalavimo dėl ginčo kilnojamojo turto išreikalavimo iš sąžiningų trečiųjų asmenų, kurie įsigijo šį turtą atlygintinių sandorių pagrindu, o teismai atsisakymą dėl šio reikalavimo priėmė ir bylą nutraukė. Nors kasatorius atsisakė ginti savo pažeistas teises daiktinės teisės įtvirtintu būdu, t. y. reikšdamas vindikacinį reikalavimą, tačiau jis turi galimybę reikšti ieškinį dėl civilinės atsakomybės taikymo, t. y. žalos atlyginimo, asmenims, dėl kurių neteisėtų veiksmų jis neteko ginčo kilnojamojo turto.

Teisėjų kolegija konstatavo, kad nagrinėjamoje byloje kasatorius, reikšdamas reikalavimą Bankui dėl šio nepagrįsto praturtėjimo, pasirinko netinkamą savo teisių gynimo būdą. Kai kasatorius nepasinaudojo galimybe ginti pažeistas teises sutarčių ir (ar) deliktų teisės normų nustatytais būdais, jis, remiantis *non cumul* principu, negali reikšti ieškinio dėl nepagrįsto praturtėjimo⁷⁷.

Šioje byloje dar kartą pabrėžiamas civilinių būdų nekonkuravimo principas. Gynybos būdų pasirinkimą ar taikymą sąlygoja visų pirma materialiniai teisiniai santykiai.

Pastebėtina, kad CK komentaro autorių nuomone, reikalavimas dėl be pagrindo įgyto turto gražinimo galima pareikšti ne tik atskiroje, bet ir pagal kitokį reikalavimą nagrinėjamoje byloje, pavyzdžiui pareiškęs reikalavimą atlyginti nuostolius, tačiau esant sudėtinga taikyti civilinę atsakomybę, ieškovas gali pakeisti ieškinio pagrindą ir reikalauti priteisti iš atsakovo be pagrindo įgytą daiktą ar jo vertę. Pakeisti reikalavimo pagrindą, šių autorių nuomone, galima ir kitais atvejais – taikant restituciją ir nagrinėjant vindikacinį ieškinį, – toks teisinis reglamentavimas, jų manymu, leidžia operatyviau ir patikimiau ginti pažeistas kreditoriaus teises⁷⁸. Toks teiginys, atsižvelgiant į aprašytą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartį, kurioje jis pripažįsta *non cumul* principą, bei į tai, jog skiriasi šių ieškinių pareiškimo ir tenkinimo sąlygos, diskutuotinas ir keliantis abejonių. Pažymėtina, kad Rusijos teisėje dauguma mokslininkų nepripažįsta ieškinių konkurencijos, tačiau pripažįsta galimybę keisti ieškinio pagrindą tais atvejais, kai ieškinys pagal pirmąjį ieškinio pagrindą negali būti įrodytas. Restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo klausimas išspręsta tiesiogiai CK. Normos skirtos reglamentuoti iš sandorio negaliojimo kylančioms pasekmėms yra labai siauros

⁷⁷ LAT CBS 2010 m. vasario 12 d. nutartis c. b. *UAB „Rolvika“ v. UAB „LVS“, DNB NORD*, Nr. 3K-3-90/2010, kat. 43.2.

⁷⁸ *Cit. op.* 18, p. 320.

apimties⁷⁹, t. y. Rusijos CK nurodyta sandorio šalies pareiga grąžinti natūra viską, kas įgyta pagal sandorį, jei tai neįmanoma, atlyginti to vertę pinigais, jeigu kitokių negaliojančio sandorio pasekmių nenumato įstatymas. CK 1103 straipsnyje pirmą kartą išspręstas nepagrįsto praturtėjimo ir kitų reikalavimų, susijusių su civilinės teisės gynimu, santykio klausimas⁸⁰. Rusijos CK 1103 straipsnyje įtvirtintas bendras tokio atskyrimo principas: taisyklės, reguliuojančios iš nepagrįsto praturtėjimo kylančias prievoles, gali būti taikomos kitiems šiame straipsnyje nurodytiems reikalavimams visais atvejais, jeigu kitaip nenumatyta CK, kituose įstatymuose ar teisės aktuose ar kitaip neišplaukia iš atitinkamų santykių prigimties. Rusijos CK 1103 straipsnyje išvardyti keturi reikalavimai, kuriems papildomai gali būti taikomos minėtos taisyklės – tai: 1) reikalavimas grąžinti tai, kas įvykdyta pagal negaliojantį sandorį; 2) savininko reikalavimai išreikalauti daiktą iš svetimo neteisėto valdymo; 3) vienos iš prievolių šalių reikalavimai kitai šaliai grąžinti įvykdymą pagal šią prievolę; 4) reikalavimai atlyginti žalą, įskaitant ir žalą, padarytą nesąžiningu praturtėjusiu asmens elgesiu. Rusijos CK komentare daroma išvada, kad prievolėms kylančioms iš nepagrįsto praturtėjimo, suteiktas universalus, tačiau subsidiarus pobūdis, t. y. normos, reguliuojančios nepagrįstą praturtėjimą, taikomos papildomai su normomis, specialiai reguliuojančiomis atitinkamus santykius. Šių autorių nuomone, visais „svetimo turto“ grąžinimo atvejais kalbama ne apie ieškinių konkurenciją, o apie pagalbinę prievolių iš nepagrįsto praturtėjimo vaidmenį⁸¹. Nurodoma, kad bendrąja negaliojančių sandorių pasekme laikoma dvišalė restitucija, o bendrąja papildoma pasekme – Rusijos CK 1103 straipsnio taisyklė dėl nepagrįsto praturtėjimo nuostatų taikymo reikalavimams grąžinti įvykdymą pagal negaliojantį sandorį (o tai laikytina svarbia Rusijos naujove, palyginti su anksčiau galiojusių Rusijos CK)⁸². Šių autorių nuomone, tai leidžia šalims greta grąžinimo natūra vertės atlyginimo papildomai reikalauti pajamų, kurios buvo ar galėjo būti gautos iš turto, o pagal piniginę prievolę – procentų, taip pat atlyginti būtinąsias išlaidas, kurių nepadengė gauta nauda. Nepagrįstas praturtėjimas, kaip „lydinčioji prievolė“ nebūtinai kyla kiekvienu atveju, jos gali ir neprireikti.

Vienoje bylų buvo kilęs klausimas dėl šalių teisinio ginčo kvalifikavimo (nepagrįstas praturtėjimas ar restitucija).

⁷⁹ Pažymėtina, kad Rusijos teisėje nėra tiesiogiai įtvirtinta restitucijos sąvoka. Ji vartojama tik teisės doktrinoje.

⁸⁰ САДИКОВ, О. Н. *Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации части второй*. Москва: Инфра.М, 1999, p. 720.

⁸¹ *Cit. op.* 2, p. 162.

⁸² *Ibidem*

Tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijų teismų sprendimai pasekmių atžvilgiu buvo vienodi – iš atsakovo priteista atitinkama pinigų suma ieškovui. Tik pirmosios instancijos teismas sprendimą priėmė remdamasis CK normomis dėl restitucijos taikymo, o apeliacinės instancijos teismas, nesutikdamas su pirmosios instancijos teismu, rėmėsi CK normomis dėl nepagrįsto praturtėjimo.

Teismai konstatavo, kad šalių prievoliniai santykiai atsirado iš rangos sutarties. Ieškovas reikalavo grąžinti jam tik tai, ką atsakovas yra gavęs pagal sutartį ir savo paties parašu patvirtinęs – avansu sumokėtą užmokestį už įrangos pagaminimą.

Nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas yra tada, kai asmuo, be teisinio pagrindo savo veiksmais ar kitokiu būdu tyčia ar dėl neatsargumo įgijo tai, ko jis negalėjo ir neturėjo gauti (CK 6.237 straipsnio 1 dalis). Taigi pagal šią įstatymo nuostatą yra svarbus praturtėjimo ar turto gavimo būdas – turtas pas kitą asmenį neturi atsirasti įstatymo ar sutarties pagrindu. Jeigu kitas asmuo praturtėja ar turtą gauna pagal įstatymą ar sutartį, toks asmuo negali būti laikomas nepagrįstai praturtėjusiu ar gavusiu turtą be pagrindo. Jeigu sutartis vėliau ir būtų nutraukta, tai šios sutarties nutraukimo pasekmės reglamentuotos CK 6.222 straipsnyje, t. y. taikoma restitucija. Minėta, kad teismai konstatavo, jog avansinį mokėjimą atsakovas iš ieškovo gavo pagal rangos sutartį. Taigi, atitinkamą pinigų sumą atsakovas gavo sutarties pagrindu. Rangos sutartis nepripažinta niekine. Ji taip pat nenuginčyta, todėl nėra išnykęs pagrindas, pagal kurį atsakovas pinigus gavo. Tai reiškia, kad apeliacinės instancijos teismas nepagrįstai konstatavo, kad reikalaujama pinigų suma atsakovas praturtėjo be pagrindo ir nepagrįstai taikė nepagrįstą praturtėjimą reglamentuojančias teisės normas. Taigi, apeliacinės instancijos teismas nepagrįstai taikė CK 6.237 straipsnio 1 dalyje nustatytą pareigą grąžinti kaip be pagrindo įgytą turtą, kurį atsakovas gavo pagal sutartį.

Restitucija yra prievolių teisėje nustatytas civilinių teisių gynybos būdas. Restitucijos taikymo bendrieji pagrindai nustatyti CK 6.145 straipsnyje. Restitucijos ypatumai, kai sutartis nutraukiama, nustatyti CK 6.222 straipsnyje. Šio straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad kai sutartis nutraukta, šalis gali reikalauti grąžinti jai viską, ką ji yra perdavusi kitai šaliai vykdydama sutartį, jeigu ji tuo pat metu grąžina kitai šaliai visa tai, ką buvo iš pastarosios gavusi. Ieškovas reikalauja grąžinti jam tik tai, ką atsakovas yra gavęs pagal sutartį ir savo paties parašu patvirtinęs – avansu sumokėtas sumas už įrangos pagaminimą, t. y. iš esmės prašo taikyti restituciją, o ne atlyginti neteisėtais veiksmais padarytą žalą. Taigi, pirmosios

instancijos teismo išvada, kad šiuo atveju taikytina restitucija buvo pripažinta pagrįsta ir kasacinis teismas atmetė kasatoriaus argumentus, kad restitucija neturėjo būti taikoma.⁸³

⁸³ LAT CBS 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis c. b. *D. J. v. A. D.*, Nr. 3K-3-593/2008, kat. 24.2; 41; 52.1.

4. Restitucijos būdai

Restitucijos, kaip prievolinio teisių gynybos būdo užduotis – grąžinti asmenis į *status quo ante*. Tačiau ne visais atvejais yra įmanomas šalių grąžinimas į padėtį, buvusią iki sandorio sudarymo. Nors CK suformuluota taisyklė gana aiški ir nepaisant restitucijai keliamo, atrodytų, paprasto tikslo, praktikoje restitucijos mechanizmas gali būti sudėtingas. Gausu situacijų, kuomet reikia įvertinti patirtas sandorio sudarymo sąnaudas, atsižvelgti į pinigų nuvertėjimą ir t. t. Todėl restitucija ne visada reiškia, kad šalys nepatirs neigiamų pasekmių ir bus sugrąžintos į lygiai tokią pačią situaciją, kaip prieš sandorio sudarymą.

CK 6.146 straipsnyje numatyti du restitucijos būdai: restitucija natūra ir piniginiu ekvivalentu. Reikėtų sutikti su doktrinoje formuluojama nuomone, kad labiausiai asmens interesus galima apginti ir asmenį grąžinti į *status quo ante* daikto perdavimo sutartyse (prievolės, kurių dalykas yra ką nors duoti – lot. *dare*). Tuo tarpu, kai sutarties dalykas yra prievolė ką nors atlikti (lot. – *facere*), pavyzdžiui, suteikti paslaugas, atlikti darbą, prievolės įvykdymas pasunkėja. Tuomet galime atkurti buvusią situaciją tik sumokant to įvykdymo ekvivalentą pinigais.

4.1. Restitucija natūra

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nustatęs, kad restitucijos taikymas kiekvienu konkrečiu atveju priklauso nuo konkrečios bylos aplinkybių. Ji taikoma ne mechaniškai, o atsižvelgiant į įstatyme numatytas restitucijos taikymo sąlygas ir jų taikymui reikšmingas konkrečios bylos aplinkybes. Teismas, sprenddamas restitucijos taikymo klausimą, visų pirma, turi nustatyti, ar restitucija apskritai taikytina (CK 6.145 straipsnio 2 dalis). Nustatęs, kad restitucija taikytina, teismas turi nustatyti restitucijos būdą (CK 6.146 straipsnis) bei įvertinti, ar nėra pagrindo pakeisti restitucijos būdą (CK 6.145 straipsnio 2 dalis). Pažymėtina ir tai, kad pagal įstatymą individualiais požymiais apibūdintų daiktų restitucija natūra turi pirmenybę prieš restituciją piniginių ekvivalentu ir teismas tik išimtiniais, įstatyme numatytais atvejais gali pakeisti šį restitucijos būdą kitu⁸⁴.

⁸⁴ LAT CBS 2007 m. birželio 4 d. nutartis c. b. *N. P. v. G. G., N. G.*, Nr. 3K-3-227/2007, kat. 21. 6.; 41.

Tuo tarpu kitoje byloje teismas yra nurodęs, jog restituciją reglamentuojančių nuostatų taikymas nereiškia, kad sandorį dėl turto perleidimo pripažinus negaliojančiu šalys visada gražinamos į ankstesnę padėtį, t. y., kad savininkui visada gražinamas turtas, kurį sandorio, vėliau pripažinto negaliojančiu, pagrindu buvo gavęs kitas asmuo (CK 6.145 straipsnis 1 dalis). Išimtiniais atvejais teismas gali pakeisti restitucijos būdą ir vietoje restitucijos atlikimo natūra ją įvykdyti sumokant ekvivalentą pinigais arba restitucijos apskritai netaikyti (CK 6.145 straipsnio 2 dalis, 6.146, 6.147 straipsniai). Teisė išimtiniais atvejais pakeisti restitucijos būdą arba apskritai jos netaikyti yra viena iš bylą nagrinėjančiam teismui suteiktų diskrecinių teisių (CK 1.5 straipsnis 3 dalis, CPK 3 straipsnis 7 dalis). Dėl to bylą nagrinėjantis teismas, naudodamasis jam suteikta diskrecine teise, turi apsvarstyti, ar byloje nėra išimtinių aplinkybių, kurios, turto perleidimo sandorį pripažinus negaliojančiu, leistų atlikti restituciją ne natūra⁸⁵.

Vienoje Apeliacinio teismo nutartyje dėl restitucijos būdo taikymo yra nurodyta, kad teismas, sprenddamas vadovaujantis CK 6.145 – 6.146 straipsniais taikyti restituciją ar jos netaikyti, bei ar taikyti restituciją natūra, ar jos būdą pakeisti, privalo siekti išlaikyti restitucijos šalių interesų pusiausvyrą (CK 6.145 str. 2 d.). Kiekvienu konkrečiu atveju, sprendžiant klausimą dėl restitucijos taikymo, jos būdo, teismas turi įvertinti ar turto išreikalavimas yra vienintelė priemonė pažeistoms teisėms apginti ir ar jos negali būti apgintos taikant restituciją pinigais⁸⁶. Šioje byloje atsakovas įsigijo žemės sklypą, kuriame buvo didelė dalis miško ir pagal įstatymą atsakovas turėjo šį mišką atsodinti ir tinkamai juo rūpintis. Šiuo žemės sklypu atsakovas naudojosi septynerius metus, todėl taikant restituciją natūra, kaip tai padarė pirmosios instancijos teismas, būtų pažeista šalių interesų pusiausvyrą, t. y. buvo parduotas ieškovo iškirstas miškas, o gražintinas atsakovo atsodintas ir sutvarkytas miškas. Todėl šiuo konkrečiu atveju restitucija taikytina piniginiu ekvivalentu, t. y. negražinant ieškovui žemės sklypo, o proporcingai priteisiant iš atsakovo ieškovui atitinkamą pinigų sumą, atsižvelgiant į žemės sklypo vertę, buvusią varžytynių įvykdymo metu.

Taigi teismas bet kuriuo atveju turi pasverti, ar restitucija natūra yra galima, įvertinti ar dėl to šalys nepatirs neigiamų papildomų ir neprotingų išlaidų, bei atsižvelgti į kitas reikšmingas bylos aplinkybes.

⁸⁵ LAT CBS 2007 m. balandžio 6 d. nutartis c. b. *Zita Valmienė v. Lina Arutunian* Nr. 3K-3-154/2007, kat. 21.6; 24.2; 24.3; 30.12.2.

⁸⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. kovo 15 d. nutartis c. b. „*Asaga*“ v. *Antsolės D. K.; V. K. ir kt.*, Nr. 2A-149/2011, kat. 129.19.2.

4.2. Restitucija ekvivalentu pinigais

Tuo atveju, kai restitucija natūra yra negalima arba tai sukeltų didelių nepatogumų šalims, ji atliekama sumokant ekvivalentą pinigais. Kaip apskaičiuojamas piniginis ekvivalentas, reglamentuoja CK 6.147 straipsnis, kurio 1 dalis nustato, kad piniginis ekvivalentas apskaičiuojamas taikant kainas, galiojančias tuo metu, kai skolininkas gavo tai, ką jis privalo grąžinti. To paties straipsnio 2 dalis nurodo, kad, kai grąžintas turtas sunaikintas arba perleistas, asmuo privalo atlyginti turto vertę, buvusią jo gavimo, sužalojimo ar perleidimo ar restitucijos metu, atsižvelgiant į tai, kuriuo metu to turto vertė buvo mažiausia. Jeigu privalantis grąžinti turtą asmuo yra nesąžiningas arba restitucija taikoma dėl jo kaltės, tai jis privalo atlyginti didžiausią turto vertę. Taigi piniginio ekvivalento apskaičiavimas priklauso taip pat nuo šalių sąžiningumo ir nesąžiningumo.

Nepaisant to, kokį restitucijos būdą parinks teismas socialinis teisingumas turi būti atkurtas, todėl turi būti vadovaujama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuluotu principu, kuris pažymėjo, kad taikant restituciją asmuo grąžinamas į ankstesnę padėtį, buvusią iki jo teisės pažeidimo. Tai reiškia, kad, pritaikius restituciją, asmuo negali gauti mažiau, negu iš jo buvo paimta, tačiau jis negali gauti ir daugiau, nei turėjo. CK 6.145, 6.147 straipsniuose nustatytos įvairios restitucijos taikymo modifikacijos. Jų esmė ta, kad negalimas dėl restitucijos taikymo vienos iš šalių padėties nepagrįstas ir nesąžiningas pablogėjimas, o kitos – atitinkamas pagerėjimas.

Kaip jau buvo minėta, ypač sunku įvertinti tuos restitucijos atvejus, kurių dalykas buvo prievolė ką nors duoti (lot. – *facere*). Tokių atvejų pasitaiko ir teismų praktikoje, pavyzdžiui, dėl restitucijos taikymo byloje, pripažinus sutartį dėl išlaikymo iki gyvos galvos negaliojančia. Žemesnės instancijos teismai nenurodė nei restitucijos būdo, taip pat neanalizavo ar reikia pakeisti restitucijos būdą. Taikydamas restituciją, teismas turi nustatyti, ką kiekviena šalis gavo pagal sandorį, kuris pripažintinas negaliojančiu. Išlaikymo iki gyvos galvos sutartimi viena šalis įsipareigojo perduoti nekilnojamąjį turtą, o kita šalis teikti išlaikymą, slaugyti ir pan. Jeigu išlikęs nekilnojamasis turtas gali būti grąžinamas natūra, tai nagrinėjamu atveju teiktas išlaikymas negali būti grąžintas natūra, todėl sprendina, ar restitucijos dalis dėl išlaikymo neturėtų būti atliekama sumokant ekvivalentą pinigais. Tam turi būti nustatyta, koks išlaikymas buvo teikiamas, jo ekvivalentas pinigais⁸⁷.

CK 6.148-6.152 straipsniai iš esmės reglamentuoja atsiskaitymus tarp restitucijos šalių.

⁸⁷ LAT CBS 2009 m. birželio 29 d. nutartis c. b. *V. Z. v. M. A. K. ir kt.* Nr. 3K-3-278/2009, kat. 21.4.2.3.; 41.

CK 6.148 straipsnis nustato neišlikusio turto vertės kompensavimą. Kai turtas sunaikintas dėl nenugalimos jėgos, restitucija netaikoma, tačiau skolininkas privalo perleisti kreditoriui reikalavimą dėl kompensacijos už žuvusį turtą arba perduoti kreditoriui jau gautą kompensaciją už sunaikintą turtą. Šio straipsnio 2 dalis nustato, kad jeigu skolininkas yra nesąžiningas arba restitucija taikoma dėl jo kaltės, jis privalo gražinti turto vertę, apskaičiuojamą pagal šio kodekso 6. 147 straipsnio 2 dalies taisyklės, išskyrus atvejus, kai skolininkas įrodo, kad turtas būtų sunaikintas net tuo atveju, jeigu jį būtų valdęs kreditorius.

Jeigu turtas sunaikintas iš dalies arba kitaip sumažėjusi jo vertė, tai skolininkas privalo sumokėti kreditoriui sunaikintos turto dalies piniginių ekvivalentą ar atlyginti jo vertės sumažėjimą, išskyrus atvejus, kai turto vertė sumažėjo dėl normalaus turto nusidėvėjimo. Taigi šiuo atveju vykdoma dalinė restitucija natūra, o sunaikinto daikto dalies vertė arba sumažėjusi vertės dalis kompensuojama pinigais pagal CK 6.147 straipsnio taisyklės. Išimtis nustatyta tik daikto vertės sumažėjimo dėl natūralaus nusidėvėjimo atveju – ši vertės dalis nėra kompensuojama.

CK taip pat numato pareigą atlyginti su turto priežiūra susijusias išlaidas. Skolininko išlaidos šiuo atveju turi būti gražinamos pagal CK 4.97 straipsnį. Saugojimo išlaidų atlyginimas priklauso nuo skolininko sąžiningumo ir nesąžiningumo.

Vaisiai ir pajamos, kaip teigia, CK komentaro autoriai, kuriuos davė daiktas, kurį skolininkas privalo gražinti, lieka jam, jeigu jis buvo sąžiningas, o restitucija taikoma ne dėl jo kaltės, tačiau tokiu atveju jis netenka teisės reikalauti kompensuoti jam išlaidas, susijusias su daikto duotų vaisių ar pajamų gavimu. Skolininkas, kuris buvo nesąžiningas arba dėl kurio kaltės taikoma restitucija, neturi teisės į turto duotus vaisius ar pajamas. Jis privalo kartu su daiktu gražinti ir iš jo gautus vaisius ar pajamas ar kompensuoti kitokią iš turto gautą naudą. Tačiau tokiu atveju skolininkas turi teisę reikalauti, kad kreditorius atlygintų turėtas išlaidas, būtinas tokiems vaisiams ar pajamoms gauti. Būtinomis laikomos išlaidos, kurių būtų turėjęs bet kuris rūpestingas daikto valdytojas. Skolininkas neturi teisės į išlaidų, nebūtinų vaisiams ir pajamoms gauti, atlyginimą.

Šis straipsnis taikomas, jeigu kitos CK normos konkrečiais restitucijos atvejais nenustato specialių taisyklių, t. y. šios normos yra bendrosios ir taikomos nesant specialiųjų. Pavyzdžiui tokios specialios taisyklės nustatytos CK 4.97, 6.240 straipsniuose.

Visas restitucijos išlaidas šalys apmoka lygiomis dalimis, jeigu jos nėra susitarusios kitaip. Jas gali sudaryti daikto transportavimo, vertės nustatymo ir kitokios išlaidos, susijusios su šalių grąžinimu į pradinę padėtį. Abi šalys apmoka išlaidas lygiomis dalimis tik

tuo atveju, jeigu jos abi yra sąžiningos. Jeigu restitucija taikoma dėl vienos šalies kaltės arba nesąžiningumo, išlaidas privalo atlyginti nesąžininga arba kalta šalis⁸⁸.

⁸⁸ *Cit. op.* 18, p. 187-190.

Išvados

1. Restitucijos sąvoka Lietuvos teisėje gali būti suprantama plačiąja ir siaurąja prasme. Plačiuoju požiūriu restitucija apima visus CK 6.145 straipsnio 1 dalyje nurodytus pagrindus, taip pat ir tuos, kurie nurodyti kituose CK straipsniuose, o siauruoju – tik tuos, kurie neturi specialiose normose įtvirtintų atskirų pavadinimų. Tačiau pažymėtina, kad teismų praktikoje ir doktrinoje restitucijos terminas vartojamas tik siauruoju požiūriu.

2. Atsižvelgiant į tai, jog restitucijos taikymo pagrindai apima ne tik prievolinius, bet ir daiktinius teisinius santykius, sunkiai suprantama restitucijos vieta tarp CK šeštosios knygos normų.

3. Restitucija yra prievolinis teisių gynbos būdas, todėl gali būti taikomas tik tuo atveju, kai asmenis sieja prievoliniai teisiniai santykiai, tuo tarpu vindikacija – tai daiktinis teisių gynbos būdas, jį taikome, kai asmenų nesieja prievoliniai teisiniai santykiai. Apie restitucijos ir vindikacijos santykį galime kalbėti tik tuo atveju, kai pripažinto negaliojančio sandorio dalykas perleistas tretiesiems asmenims, tokiu atveju ginamos sąžiningo trečiojo asmens teisės pagal ketvirtosios knygos normas. Kai sandoris pripažintas negaliojančiu, asmuo atgauna savo kaip savininko teisinį statusą ir gali vindikuoti.

4. Restitucija ir nepagrįstas praturtėjimo ar turto gavimas – savarankiški prievolių teisės institutai. CK 6 knygos XX skyriaus normos yra subsidiaraus pobūdžio ir jos gali būti taikomos tik tais atvejais, kai asmens teisės negali būti apgintos jokiais kitais civiliniais gynbos būdais (taip pat ir restitucija) arba jų nepakanka atstatyti buvusiai iki teisės pažeidimo padėčiai.

Santrauka

Restitution as an Obligatory Way of Defending One's Rights

Magistro darbe nagrinėjamas restitucijos, kaip prievolinio teisinio gynybos būdo institutas.

Darbas sudarytas iš keturių dalių. Tyrimas pradedamas restitucijos sampratos apžvalga, kurioje nagrinėjamas restitucijos sampratos daugiareikšmiškumas bei taikymo pagrindai ir taip apibrėžiamos nagrinėjamos temos ribos.

Sugebėjimas teisingai kvalifikuoti materialinius teisinius santykius reiškia tinkamą gynybos būdo pasirinkimą ir taip užtikrinama efektyvią asmens teisių ar teisėtų interesų apsaugą. Todėl darbe daug dėmesio skiriama restitucijos ir kitų civilinių gynybos būdų atribojimo klausimams. Teismų praktikoje gausu pavyzdžių, kai negaliojančiu pripažinto sandorio dalykas išreikalaujamas pagal vindikacijos taisykles, nors šalis sieja prievoliniai teisiniai santykiai, arba sąžiningo įgijėjo apsaugos principai taikomi negaliojančio sandorio šaliai, o ne trečiajam asmeniui. Šiame magistro darbe taip pat nagrinėjamas restitucijos ir nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo institutų santykis. Analizuojama kokia CK XX skyriaus normų įtaka bylose dėl restitucijos taikymo.

Siekiant sistemiskai pateikti restitucijos instituto tyrimą, ketvirtoje dalyje pateikiami restitucijos būdų vykdymo pagrindiniai principai.

Siekiant įgyvendinti visus šio tyrimo pradžioje iškeltus tikslus, šis darbas grindžiamas nacionaline ir užsienio teisės doktrina, bei Lietuvos teismų praktikos analize.

Restitution as an Obligatory Way of Defending One's Rights

Ce mémoire est consacré au mécanisme de restitution comme mode de protection juridique du droit des obligations.

L'étude est commencée par un bref aperçu de la notion de restitution eu égard à son ambiguïté et à ses modalités d'application en établissant des limites au sujet analysé.

Une qualification correcte des relations juridiques matérielles ouvre la possibilité de choisir une voie de recours adéquate et correcte en garantissant ainsi une protection efficace des droits et des intérêts légitimes de l'individu. De ce fait, une attention particulière a été prêtée à la question de la dissociabilité de restitution et à d'autres voies de recours du droit civil. De multiples exemples peuvent être trouvés dans la jurisprudence où l'objet d'un acte juridique annulé a été exigé pour le rendre conforme aux règles de la revendication bien que les parties fussent liées par les rapports d'obligation. D'autre part, les principes de protection d'acquéreur de bonne foi sont souvent appliqués à une partie de l'acte nul et non aux tiers. Ces questions importantes de la protection juridiques sont analysées en déterminant la relation entre la restitution et la revendication. En outre, une partie importante de ce mémoire est consacrée aux relations entre le mécanisme de restitution et celui de l'enrichissement sans cause.

En vue d'une présentation systématique de cette analyse du mécanisme de restitution, sont analysés dans la dernière partie les principes fondamentaux de son exécution. En vue d'atteindre tous les objectifs, ce travail est basé sur la doctrine nationale et étrangère et ces conclusions ont été faites à partir de la jurisprudence des juridictions lituaniennes.

Literatūros sąrašas

1. Teisės aktai

- 1) Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
- 2) Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 1964, Nr. 19-138.
- 3) Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

2. Specialioji literatūra

- 1) BEATSON, J.; SCHRAGE, E. Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment. Oxford: Hart Publishing, 2003.
- 2) ЦВАЙГЕРТ, К.; КЁТЦ, Х. *Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права*: Т. 2. Москва: Международные отношения, 1998.
- 3) DAMBRAUSKAITĖ, Asta. Restitucijos taikymo sandorių pripažinimo negaliojančiais bylose problemos: *Jurisprudencija*: 2003, t. 37(29).
- 4) DAMBRAUSKAITĖ, Asta. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*: monografija. Vilnius: Justitia, 2009.
- 5) ГРИБАНОВ, Б. П. *Пределы осуществления и защиты гражданских прав*: монография. Москва: Издательство Московского Университета, 1992.
- 6) MIKELĖNAS, V. *Civilinis procesas*: Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 1997.
- 7) MIKELĖNAS, V. *Prievolių teisė*: Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 2002.
- 8) MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso šeštasis knygos komentaras*. 1-asis leid. Vilnius: Justitia, 2009. Pirmas tomas.
- 9) MIKELĖNAS, V., Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje: *Justitia*: 2006, Nr. 4.
- 10) MIKELĖNAS, V.; VILEITA, A.; TAMINSKAS, A. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso komentaras*: Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.
- 11) MIKELĖNAS, V. Vindikacija ir jos taikymas. *Justitia*, 2005, Nr. 1 (55).
- 12) NEKROŠIUS I.; NEKROŠIUS, V.; VĖLYVIS, S. *Romėnų teisė*. 2-asis leid. Vilnius: Justitia, 1999.

- 13) СИНИЦЫН, С.А. Виндикация, реституция и кондикция: проблемы соотношения : *Законодательство*: 2003. N. 8.
- 14) НОВИЦКИЙ, И. Б. *Основа римского гражданского права*. Москва: Зерцало, 2000.
- 15) САДИКОВ, О. Н. *Коментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации части второй*. Москва: Инфра.М, 1999.
- 16) СКЛОВСКИЙ, К. И. *Применение гражданского законодательства о собственности и владении. Практические вопросы*. Москва: Статут, 2004.
- 17) СКЛОВСКИЙ, К. И. *Собственность в гражданском праве*. Москва: Дело, 2000.
- 18) ТУЗОВ, Д. *Реституция в гражданском праве*. Томск, 1999.
- 19) VILEITA, A. *Civilinė teisė*. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2009.
- 20) VIRGO, G. *The Principles of the Law of Restitution*. Oxford: Clarendon Press, 1999.

3. Teismų sprendimai

- 1) LAT Teisėjų senato 1997 m. birželio 13 d. nutarimas Nr. 5.
- 2) LAT Teisėjų senato 1997 m. birželio 13 d. nutarimas Nr. 9.
- 3) LAT CBS 1998 m. rugsėjo 28 d. nutartis c. b. *Alytaus rajono apylinkės vyriausioji prokuroras v. UAB „Sverida“ ir kt.*, Nr. 3K-122, kat. 42.
- 4) LAT CBS 2000 m. spalio 30 d. nutartis c. b. *Ž. Kitova v. A. Kitova ir kt.* Nr. 3K-3-1096, kat. 42.
- 5) LAT CBS 2000 m. lapkričio 15 d. nutartis c. b. *J. C. v. A. C., V. Š. Ir V. Č.*, Nr. 3K-3-1202, kat.42.
- 6) LAT CBS 2001 m. birželio 20 d. nutartis c. b. *P. O. V. A. P.*, Nr. 3K-3-723, kat. 39.2.4.
- 7) LAT CBS 2002 m. gegužės 3 d. nutartis c. b. *bankrutuojanti UAB „Grūdarna“ v. UAB „Nuntia“*, Nr. 3K-3-634, kat. 25.8.1, 36.4.
- 8) LAT CBS 2003 m. sausio 22 d. nutartis c. b. *Vilniaus m. savivaldybė v. D. M., Č. G. ir kt.* 3K-3-106, kat. 25.7, 25.8.1, 36.4.
- 9) LAT CBS 2003 m. gegužės 7 d. nutartis c. b. *V. T. v. D. B., J. U. Ir kt.*, Nr. 3K-3-569, kat. 15.2.1.1, 25.8.1.

- 10) LAT CBS 2003 m. lapkričio 19 d. nutartis c. b. *bankrutuojanti UAB „Grūdarna“ v. UAB „Nuntia“*, Nr. 3K-3-1118/2003, kat. 15.2.1.1; 25.8.
- 11) LAT CBS 2006 m. vasario 22 d. nutartis c. b. *E. Č., A. S., E. J., ir kt. v. Kauno miesto savivaldybei ir UAB „Automobilių stovėjimo aikštelės“* Nr.3K-3-140, kat. 43.2.
- 12) LAT CBS 2006 m. gegužės 15 d. nutartis c. b. *T. N. S. V. J. N., G. N.*, Nr. 3K-3-238, kat. 20.3.10, 114.6.,114.6, 114.9.2, 121.13.
- 13) LAT CBS 2007 m. balandžio 6 d. nutartis c. b. *Zita Valmienė v. Lina Arutunian* Nr. 3K-3-154/2007, kat. 21.6; 24.2; 24.3; 30.12.2.
- 14) LAT CBS 2007 m. birželio 4 d. nutartis c. b. *N. P. v. G. G., N. G.*, Nr. 3K-3-227/2007, kat. 21. 6.; 41.
- 15) LAT CBS 2007 m. birželio 18 d. nutartis c. b. *Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro pavaduotojas v. Lietuvos švietimo darbuotojų profesinė sąjunga, UAB „Tertius“, UAB „Stenrosus“, G. D.*, Nr. 3K-7-229, kat. 30.3; 30.12.1.
- 16) LAT CBS. 2007 m. spalio 22 d. nutartis c. b. *M. B. v. Z. J.* Nr. 3K-3-413/2007, kat. 129.2; 41.
- 17) LAT CBS 2007 m. lapkričio 26 d. nutartis c. b. *A. B. v. Z. B., S. L., V. L.*, Nr. 3K-3-509, kat. 21.1; 30.9.2; 30.1.12.1.
- 18) LAT CBS 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis c. b. *D. J. v. A. D.*, Nr. 3K-3-593, kat. 24.2; 41; 52.1.
- 19) LAT CBS 2008 m. lapkričio 17 d. nutartis c. b. *bankrutuojanti V. B. individuali įmonė v. N. D., UAB „Eldermonta“, UAB DK „PZU Lietuva“*, Nr. 3K-3-565, kat. 129.19.2; 126.5; 30.10; 41; 114.11.
- 20) LAT CBS 2009 m. balandžio 23 d. nutartis c. b. *Antstolė R. S. v. A. G., V. G.*, Nr. 3K-7-90, kat. 25.3; 41; 129.2; 129.19.2.
- 21) LAT CBS 2009 m. birželio 29 d. nutartis c. b. *V. Z. v. M. A. K. ir kt.* Nr. 3K-3-278/2009, kat. 21.4.2.3.; 41.
- 22) LAT CBS 2009 m. rugsėjo 28 d. nutaris c. b. *D. V. v. profesinė sąjunga „Solidarumas*, Nr. 3K-3-355, kat. 41; 43.2;49.
- 23) LAT CBS 2010 m. vasario 12 d. nutartis c. b. *UAB „Rolvika“ v. UAB „LVS“, DNB NORD*, Nr. 3K-3-90, kat. 43.2.
- 24) LAT CBS 2010 m. rugpjūčio 6 d. nutartis c. b. *J. B. v. M.J. Š.*, Nr. 3K-3-356, kat 25.3, 30.12.1; 41.

25) LAT CBS teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 31 d. nutartis *UAB „Tefire“ v. UAB „Lakis“*, Nr. 3K-3-22/2011, kat. 21.4.2.7.

26) Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. kovo 15 d. nutartis c. b. *„Asaga“ v. Antsolės D. K.; V. K. ir kt.*, Nr. 2A-149/2011, kat. 129.19.2.

4. Elektroniniai dokumentai:

1) КУЩХОВ, Р. А. О соотношении кондикционного требования и требования о возврате исполненного по недействительной сделке. Российское право в Интернете [interaktyvus]. Номер 2006 (03) [žiūrėta 2011-02- 09]. Prieiga per internetą МГЮА: <http://rpi.msal.ru/prints/200603civil_law2.html> [žiūrėta 2011-02- 09].